

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Vybrané teorie psychologie osobnosti

Karolína Jiráčková

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Vybrané teorie psychologie osobnosti

Karolína Jiráčková

Vedoucí práce:

Mgr. Miloš Kratochvíl Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

OBSAH

1	ÚVOD	6
2	STRUČNÝ PŘEHLED TEORIE PSYCHOANALÝZY	8
3	NEVĚDOMÍ	11
4	STRUKTURA OSOBNOSTI	18
	4.1 Tři pohledy na strukturu osobnosti	18
	4.2 Ego, Superego, Id	20
5	UTVÁŘENÍ OSOBNOSTI	27
	5.1 Frommův temperament versus Jungova typologie	27
	5.2 Frommův charakter ve spojitosti s Freudovým vývojem libida	30
	5.2.1 Psychický vývoj libida	31
	5.2.2 Produktivní a neproduktivní orientace charakteru	36
6	OCHRANNÉ MECHANISMY A PŘESOUVÁNÍ DUŠEVNÍ ENERGIE	42
	6.1 Vytěsnění	43
	6.2 Sublimace	45
	6.3 Regrese a fixace	46
	6.4 Symbolizace.....	47
7	SEN	49
8	ZÁVĚR	57

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	59
10 RESUMÉ	61

1 ÚVOD

„Teorie osobnosti jsou pokusem o popis a vysvětlení toho, jak funguje lidský duševní život jako celek a v souvislosti se svou biologickou na jedné a společensko-kulturní determinací na druhé straně. Vycházejí z různých teoretických postulátů a metodologických pozic, a jsou proto velmi nejednotné.“¹

Účelem mé bakalářské práce bude proto srovnat tři odlišné psychoanalytické výklady osobnosti. Půjde o teorie S. Freuda, C. G. Junga a E. Fromma. Teorii Freuda jsem si vybrala jako první a od toho se vyvíjel i následující výběr teorií. Chtěla jsem poukázat na některé body jeho psychoanalýzy, které se staly předmětem dalšího zkoumání. Zvolila jsem z tohoto důvodu Junga a Fromma. Oba se Freudem inspirovali, rozvíjeli jeho stěžejní témata, mnohdy se s ním ztotožňovali nebo se snažili jeho teorie vyvrátit.

Mým cílem by mělo být vytvořit kapitoly obsahující různé, nebo naopak stejné názory Freuda, Junga a Fromma na téma psychologie osobnosti. A dále zdůraznit návaznosti v těchto teoriích, které již byly objeveny psychologickými znalci. Nechci samostatně popisovat jednotlivé teorie tvůrců. Mojí snahou bude v každé kapitole upozornit pouze na myšlenky, v kterých se rozcházejí, nebo naopak shodují, a ty pak podrobněji vyložit. Zaměřím se především na odlišné přístupy k nevědomí a neurotickým onemocněním a také na strukturu osobnosti, vývoj osobnosti, ochranné mechanismy v porovnání s Jungovou přeměnou duševní energie a na závěr rozeberu z části sny. Těmto tématům bude předcházet stručná kapitola o psychoanalýze, jelikož objasňuje vývoj Freudových poznatků i vztah s jeho příznivci.

¹NAKONEČNÝ, M., *Psychologie osobnosti*, Academia, Praha 1998, s. 273.

V první části věnované nevědomí nejdříve nastíním dělení nevědomí, a poté přiblížím Freudovo, a zejména Jungovo pojetí. Závěr kapitoly pak patří vztahu nevědomí a komplexů. Druhá část je postavena na Frommově výkladu o utváření osobnosti. Nejprve se zabývám jeho pohledem na temperament, který se ne zcela shoduje s Jungovou typologií, a proto bych jí chtěla věnovat více pozornosti. Následně přejdu k popisu Frommova charakteru. Ten, jak Fromm uvádí, se v zásadě shoduje s Freudovým vývojem libida. Popis vývojových stádií libida a Frommova produktivního a neproduktivního charakteru nakonec uzavírají celou kapitolu.

Ve třetí části půjde o srovnání Freudových ochranných mechanismů, které mají jedince chránit před vnitřním napětím s Jungovým přesunem duševní energie z jednoho subsystému do druhého. Oba ve svých teoriích mluví o pojmech vytěsnění a sublimace. V dalších pojetích se již rozcházejí.

Poslední část pojednává o snu. Všichni představitelé se o sny zajímají v celku podrobně, takže jde pouze o jakési naznačení jejich myšlenek. Budu se snažit u každého z nich poukázat na to, jakou má sen v jejich podání funkci, význam a zda je nějak rozlišují. Tím bych zakončila celou svoji práci.

2 STRUČNÝ PŘEHLED TEORIE PSYCHOANALÝZY

Psychoanalýza považovaná za revoluční pojetí lidské psychiky se začala prosazovat na přelomu tohoto a minulého století. Vychází z předpokladů topického a energetického uspořádání, kdy v prvním případě myslíme uspořádání psychických funkcí, jako je například vnímání, myšlení, nebo cit, a v druhém případě energetické základy psychiky, jakým je kupříkladu pudová duševní energie. Tvůrcem psychoanalýzy se stal Sigmund Freud. Popisuje ji jako vědu o nevědomí.² Nevědomí je tedy základním prvkem zkoumání celé psychoanalýzy.

Samotná lidská psychika v sobě skrývá střety dvou principů. První, princip slasti, představuje aktivitu pudů. Druhý reprezentuje skutečný vztah k realitě a nese podle toho název, princip reality. Ten je považován za původce napětí mezi pudy, morálkou a požadavky společnosti.³

Počátky Freudova zájmu o psychoanalýzu ve spojitosti s neurózami nalézáme v jeho studiu a klinických zkušenostech. Snažil se nalézt příčinu neuróz a především jevil velký zájem o hysterii. Závěrem se mu nakonec stala myšlenka, že za neurózou stojí potlačené sexuální pudy. Je mu také připsán postup odhalování neurotických traumat za pomoci procesu volných asociací.⁴

„Původním studiem hysterie se Freud dostával k jejím kořenům, k potlačeným, z vědomí vytěsněným konfliktům a symptomům, které je symbolicky vyjadřovaly (u tzv. konverzní hysterie, vyznačující se tělesnými příznaky, ‚řečí těla‘). Zdrojem nevědomí tu bylo potlačení konfliktogenních afektů, infantilních přání a jiné druhy konfliktů. Symptomy často vykazovaly pacientův pokus o nevědomé řešení konfliktů. Tak Freud objevoval dynamický vliv nevědomí v lidském chování.“⁵

²NAKONEČNÝ, M., *Psychologie osobnosti*, Academia, Praha 1998, s. 277.

³Tamt., s. 277.

⁴Tamt., s. 278.

⁵Tamt., s. 278.

Jeho poznatky ho nakonec vedly k vypracování vývoje sexuality, fází libida (orální, falické, genitální), popisu struktury osobnosti (id, ego, superego), rovin (vědomí, předvědomí, nevědomí), snů a obranných mechanismů, jež budou podrobněji uvedeny v následujících kapitolách.

Freudova psychoanalýza se jako každý revoluční objev neobešla bez dychtivých nástupců a samozřejmě kritiky. Za významného následovatele a žáka Freuda je považován C. G. Jung. Nazývaný v Nakonečného *Psychologii osobnosti* jako ‚odpadlík‘.⁶ Také jeho teorie vychází z koncepce nevědomí. Nevědomí rozděluje na osobní, spojené s komplexy, a tajemné kolektivní, obsahující archetypy, skrývající zkušenosti našich předků. Dále, v návaznosti na Freuda, používá pojem libido. Při zmínění Jungova jména si však každý nejprve vybaví známé pojmy extravertze a introvertze, představující orientaci našeho temperamentu.⁷

V návaznosti na psychoanalýzu vzniká také nový směr – neopsychoanalýza. U té dochází k základní změně, a to nahrazení počátečního biologismu sociologismem. Je tedy založena na sociologii a vychází z kritiky kapitalistické společnosti. Tento směr nemá za hlavní cíl popřít Freudovy názory, ale rozšířit některé jeho stěžejní myšlenky. Za takového zástupce jinak řečené psychosociální teorie je považován E. Fromm.⁸

Fromm se zabývá především lidskou existencí, kterou charakterizuje formou protikladů. Příkladem takového protipólu je svoboda stojící proti připoutání k matce. Pro čtenáře se stala oblíbeným dílem jeho kniha *Umění milovat*, vykládající teorii a předměty lásky.⁹ Pro

⁶NAKONEČNÝ, M., *Psychologie osobnosti*, Academia, Praha 1998, s. 284.

⁷DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 31-39.

⁸NAKONEČNÝ, M., *Psychologie osobnosti*, Academia, Praha 1998, s. 284-286.

⁹FROMM, E., *Umění milovat*. Simon and Simons Publishers, Praha 1997.

moji práci je ale nejdůležitější Frommův popis a formování charakteru, který je zásadní pro utváření osobnosti jedince. Ten rozděluje do dvou kategorií - produktivní a neproduktivní charakter. Pro člověka podle Fromma hraje podstatnou úlohu při vytváření jeho charakteru vztah ke světu, k němuž přistupuje procesem asimilace a socializace.¹⁰

Tři zmíněná jména zde nejsou uvedena náhodou. Nastíněná návaznost mezi těmito osobnostmi, je předmětem následujících kapitol. Bude v nich docházet k porovnání teorií Junga a Fromma s Freudovou psychoanalýzou a pojmy spjatými s touto teorií.

¹⁰FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1997.

3 NEVĚDOMÍ

První kapitola pojednává o problematice nevědomí. Nevědomí je zvolené záměrně jako první. Setkáváme se s ním ve všech kapitolách a, jak bylo řečeno, je klíčovým pojmem pro celou psychoanalýzu. U Freuda i Junga tvoří nepostradatelnou složku struktury osobnosti (popsáno v kapitole čtyři). Na počátku kapitoly stručně zmíním, co je obsahem Freudova nevědomí a kde ho nalezneme. Pak přejdu k dělení nevědomí na deskriptivně a dynamicky nevědomé procesy. Znázorním rozdíl mezi nimi. Následně přistoupím k tomu, jak Jung pojednává o oblasti nevědomí v porovnání s Freudem. Dále se budu zabývat jeho kolektivním a osobním nevědomím. V návaznosti na výklad osobního nevědomí, ve kterém popisují i metodu asociačního experimentu, zakončím celou kapitolu uvedením zbylých třech Jungových metod zkoumajících nevědomí.

U Freuda nevědomí tvoří jednu ze tří složek osobnosti. Obsah této složky si člověk neuvědomuje, je plná představ, přání a, i když je nevědomá, silně ovlivňuje projev našeho chování.¹¹ „Jedinec, jehož jednání je ovládáno nevědomým motivem, neví, proč jedná tak, jak jedná, nebo svému jednání přisuzuje nepravé příčiny.“¹²

Nevědomé procesy se dělí na deskriptivně nevědomé procesy a na dynamicky nevědomé procesy. Deskriptivně nevědomé procesy se jinak nazývají předvědomé či latentní a patří do nich vzpomínky a informace, které pokud chceme, můžeme snadno vyvolat do našeho vědomí. Naproti tomu u dynamicky nevědomého procesu u vzpomínek a přání jen předpokládáme jejich existenci a přivedeme je do našeho vědomí tehdy, pokud překonáme určitý odpor. Zde narážíme na obranné mechanismy, tedy sílu, která chrání vědomí před tím, aby do něho nepronikaly nějaké

¹¹NAKONEČNÝ, M., *Psychologie osobnosti*, Academia, Praha 1998, s. 240.

¹²Tamt., s. 240.

nepřijatelné obsahy, například traumatické vzpomínky. Freud nazývá tyto mechanismy cenzurou. U těchto procesů může docházet také k chybným výkonům, které se mohou projevovat například přeřeknutím. Můžeme tedy říci, že nevědomí je úzce spojeno s vytěsněním. Součástí systému nevědomí je sexuální pud, který je zdrojem psychické energie. Během našeho vývoje se přetváří do pudových přání. Ty jsou řízeny slastí a její neustálou touhou po uspokojení.¹³

Jung na rozdíl od Freuda nechápal nevědomí negativně, ale naopak pozitivně. „Pro Freuda je nevědomí hlavně schránkou pro potlačené věci. Dívá se na něj z rohu dětského pokoje. Pro mne je to obrovské historické skladiště. Připouštím, že mám také dětský pokoj, ale ten je malý ve srovnání s rozlehlými prostory historie, které byly pro mne od dětství zajímavější než dětský pokoj.“¹⁴

Pokud se člověk naučí naslouchat svému nevědomí, najde i správnou cestu, kterou se má v životě ubírat. Jung nechtěl, aby nevědomí bylo považováno za nějakou démonickou nestvůru, viděl v něm morální estetickou a přírodní jsoucnost, která se člověku stane nepřítelem jen v případě, že jeho vědomí vůči jsoucnu zaujme beznadějný postoj.¹⁵ Freud naopak nevědomí nazývá „sklepením lidské bytosti“, smetištěm či odpadkovým košem primitivních pudových impulsů, zraňujících zážitků a podvědomě přijatých příkazů, zákazů a dogmat.“¹⁶ Zde se tedy jejich názory značně rozcházejí.

U Junga existují dvě pojetí nevědomí - **kolektivní nevědomí** a získané **osobní nevědomí**. Kolektivní nevědomí je zděděné a svázané s minulostí. Skládá se z obsahů představujících nejstarší typické lidské reakce na nějaký podnět, situaci, například úzkost, strach, nebo postoje ke smrti, k lásce, k narození... Obsahuje zkušenosti nejen lidských

¹³PLHÁKOVÁ, A., *Učebnice obecné psychologie*, Academie, Praha 2005, s. 72.

¹⁴JUNG, C. G., *Analytická psychologie a její teorie a praxe*, Academia, Praha 1993, s. 137.

¹⁵JUNG, C. G., *Člověk a duše*, Academia, Praha 1995, s. 35.

¹⁶PLHÁKOVÁ, A., *Učebnice obecné psychologie*, Academie, Praha 2005, s. 74.

předků, ale i zvířecích. Jung oproti Freudovi považuje nevědomí za zdroj moudrosti.¹⁷

„Archetypy jsou jako koryta řek, jež opustila voda, po době blíže neurčené je však může znovu vyhledat. Archetyp se podobá starému vodnímu toku, jehož vody života tekly dlouho a hluboce se vryly do země. A čím déle se toho směru držely, tím je pravděpodobnější, že se tam dřív či později znovu vrátí.“¹⁸

Jsou to tajemství daná od předků „jádra prapůvodních představ spjatých s přírodními jevy a tendence nabité silným emočním obsahem.“¹⁹ Archetypy tvoří vlastní obsah kolektivního nevědomí, který je relativně omezený. Projevují se v obsahu pohádek a mýtů v podobě symbolů jako královna, cesta labyrintem nebo drak.²⁰ „Archetypy jsou cosi jako orgány preracionální psyché. Jsou to věčně děděné, charakteristické základní struktury, zpočátku bez specifického obsahu. Specifický obsah vznikne teprve v individuálním životě, kde se osobní zkušenost zachytí právě v těchto formách.“²¹

Takovým archetypem je **persona**, která nám napomáhá zachovat si svou identitu při tom, když se nás snaží společnost podmanit a ovlivnit. Znázorňuje způsob chování člověka vůči světu.²² „Persona... je onen adaptační systém nebo onen způsob chování, jímž se stýkáme se světem. A tak téměř každé povolání má charakteristickou personu...Existuje jen nebezpečí, že se člověk stane s personou identický, jako třeba profesor se svou učebnicí nebo tenor se svým

¹⁷ DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 34.

¹⁸ JUNG, C. G., *Člověk a duše*, Academia, Praha 1995, s. 43.

¹⁹ DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 36.

²⁰ NAKONEČNÝ, M., *Psychologie osobnosti*, Academia, Praha 1998, s. 240-241.

²¹ JUNG, C. G., *Člověk a duše*, Academia, Praha 1995, s. 43.

²² DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 35.

hlasem ...S jistou nadsázkou by se mohlo říci: persona je asi to, čím někdo vlastně není, ale o čem se on a ostatní lidé domnívají, že je.“²³

Samotné přizpůsobení skrývá naši pravou povahu, stává se maskou, pod kterou pravá individualita člověka zaniká. Proto musí být persona propustná.²⁴ „Správně ‚padnoucí‘ a fungující persona je tedy hlavní podmínkou psychického zdraví a má maximální význam pro úspěšné zvládnání požadavků vnějšího světa.“²⁵

Následujícím archetypem je **animus** a **anima**. Animus je důležitý pro ženy, aby ocenily u mužů mužnost. Na druhou stranu, pokud začne u žen animus převažovat, znamená to postupné ztrácení ženskosti. Anima má stejný význam u mužů jako animus u žen. Ukazuje tedy obraz druhého pohlaví, které v sobě nosíme.²⁶ „City muže jsou takříkajíc city ženy a projevují se jako takové ve snech. Označil jsem tento obraz výrazem anima, protože ona je zosobněním inferiorních funkcí, které uvádějí muže do vztahu ke kolektivnímu nevědomí. Kolektivní nevědomí se jako celek jeví muži v ženské formě. Ženě se jeví v mužské formě a pak ji nazývám animus. Zvolil jsem výraz anima, poněvadž byl vždy užíván pro tentýž psychologický fakt. Anima jako personifikace kolektivního nevědomí se objevuje ve snech znovu a znovu.“²⁷

Zvláštním archetypem je **stín**. Ten může být chápán podobně jako pudová stránka osobnosti u Freuda. Stín v sobě skrývá nutnost vracet se k primitivnímu chování, takovému, které bylo typické pro naše předky. Stín by měl být naší osobností přijat a znázorňuje naši druhou stranu povahy, našeho ‚temného bratra‘. U Junga rozlišujeme dva druhy stínu - osobní a kolektivní. Oba působí v lidské psychice.²⁸

²³ JUNG, C. G., *Duše moderního člověka*, Atlantis, Brno 1994, s. 320.

²⁴ JACOBI, J. S., *Psychologie. C. G. Junga*, Psychoanalytické nakladatelství, Praha 1992, s. 18.

²⁵ Tamt., s. 19.

²⁶ DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 35.

²⁷ JUNG, C. G., *Analytická psychologie a její teorie a praxe*, Academia, Praha 1993, s. 99-100.

²⁸ DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 36.

Za nejdůležitější archetyp je považováno **bytosné Já**. Bytosné Já označuje veličinu nadřazenou vědomému já neboli ego. Pojímá zároveň vědomou i nevědomou psyché.²⁹ Ego – komplexu dodává stabilitu a kompletnější pocit celistvosti a přispívá k procesu sebeuskutečňování.³⁰ Je možné ho chápat také jako konstrukci „která má vyjádřit nám nepoznatelné jsoucno, jež jako takové nemůžeme pochopit, protože přesahuje možnosti našeho chápání (...). Stejně tak dobře by mohlo být označeno ‚Bůh v nás‘.“³¹ Domníval se, že psychická manifestace Self, představující například události naplněné smyslem nebo tajuplná řešení v krizových situacích, byla skutečným zážitkem Boha jinak řečeno obrazem Boha v lidské duši.³² Jeho záměrem „bylo ukázat, jak obraz boží existuje v psyché a jak jedná v souladu s božími cestami, ať už je víra jedince v Boha vědomá či nevědomá.“³³

Na rozdíl od kolektivního nevědomí, osobní nevědomí nedědíme, ale postupně získáváme. Obsahy toho nevědomí tedy pochází z životních prožitků jedince. Je utvářeno vytěsněnými zážitky a myšlenkami, pocity, které byly zapomenuty. Dalo by se přirovnat k Freudovu předvědomí, obsahuje věci, které se mohou stát vědomé.³⁴

Osobní nevědomí je velmi relativní. Člověk, který si je vědom všeho, čeho si může být vědom, nemá ani tušení, co všechno znají lidé například v Indii nebo Číně. Nebo dítě z vesnice zná věci, o kterých městské dítě nemá ani potuchy. Osobní nevědomí je spjaté s **komplexy**, což jsou odštěpené části osobnosti, které fungují samostatně.³⁵

²⁹ JUNG, C. G., *Výbor z díla. III., Osobnost a přenos*, Nakladatelství Tomáše Janečka, Brno 1998, s. 48.

³⁰ DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 87.

³¹ JUNG, C. G., *Výbor z díla. III., Osobnost a přenos*, Nakladatelství Tomáše Janečka, Brno 1998, s. 100.

³² HOPCKE, R. H., *Průvodce po sebraných spisech C. G. Junga*, Nakladatelství Tomáše Janečka, Brno 1994, s. 80.

³³ Tamt., s. 88.

³⁴ DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 36.

³⁵ JUNG, C. G., *Analytická psychologie a její teorie a praxe*, Academia, Praha 1993, s. 56.

„Komplexy představují psychické prvky, které se vymkly kontrole osobního vědomí a samostatně existují v ‚temné oblasti‘ psyché.“³⁶ Vznikají z traumatických osobních zážitků jedince nebo z emočního šoku. Jde například o konflikt ve vztahu s rodiči, který nepovažujeme za nevyřešený. Takto nevyřešená komplikace, překážka, nám může škodit. Naopak pokud ji jedinec rozřeší, přinese mu užitek, nový názor na život.³⁷ Význam komplexu a jeho rušivý vliv se prokazuje psychoterapií. Jung pro to vypracoval **asociační experiment**.³⁸ „Ten spočívá v tom, že pokusné osobě předčítáme po řadě sto slov volených podle určitých hledisek, jako ‚podnětová slova‘, zkoumaná osoba má pak na každé z nich odpovědět, ‚reakčním slovem‘ libovolného obsahu, které jí po expozici podnětového slova napadlo, a potom při přezkoušení po určitém časovém intervalu všechny tyto slovní reakce jednotlivě v témže pořadí reprodukovat z paměti. Délka reakční doby se ukázala být determinována subjektivním významem daného podnětového slova ve vztahu ke komplexu.“³⁹ Stejně to platí i pro nesprávnou nebo chybějící reprodukci. Tato metoda se používá ještě dnes, například v diagnostickém ústavu.

V praxi Jungovo učení slouží ke zkoumání pacientova nevědomí. Podle Junga existují čtyři **metody**. První je již zmíněná metoda asociačního experimentu, které slouží k odhalení komplexů. Druhá je analýza symptomů, kdy pomocí sugesce necháme pacienta reprodukovat vzpomínky mající vztah s patologickými symptomy. Freud na této metodě zakládal teorii hysterie. U třetí metody analýzy anamnézy se provádí rekonstrukce historického vývoje neurózy. Ta má velký význam v terapii. Poslední a nejtěžší metodou je analýza nevědomí, u níž je za potřebí osobní kontakt.⁴⁰

³⁶ DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 36.

³⁷ Tamt., s. 36.

³⁸ JACOBI, J. S., *Psychologie. C. G. Junga*, Psychoanalytické nakladatelství, Praha 1992, s. 22.

³⁹ Tamt., s. 22.

⁴⁰ Tamt., s. 37.

Z této kapitoly lze vyčíst, že nevědomí je jednou ze složek struktury osobnosti a značně ovlivňuje naše chování. Jsou u něho zaznamenány dva druhy nevědomých procesů. Předvědomé, z kterých lze snadno získat informace do vědomí, a dynamické, u nichž se musí překonat ochranné mechanismy pro získání informací a uvedení jich do vědomé oblasti. Jde tedy o mnohem složitější proces.

Freud je charakteristický negativním přístupem k nevědomí. Vnímá jej jako úložiště pro nepříjemné vzpomínky. Jung se na rozdíl od Freuda zabývá nevědomím mnohem více a dává mu pozitivnější charakter. Nevědomí rozděluje na kolektivní a osobní nevědomí. Kolektivní nevědomí v sobě zahrnuje archetypy: persona, anima a animus, stín. Je zděděné a skrývá v sobě zkušenosti našich předků. Osobní nevědomí se naopak utváří z našich životních zkušeností a je přirovnatelné k Freudovu předvědomí. Setkáme se u něho s komplexy, které se vymkly kontrole osobního nevědomí a vznikly z prožití nějakého traumatu. Komplexy jsou odhalovány asociačním experimentem, při němž je pacientovi diktováno sto slov a on na ně odpovídá asociacemi. Jung pro odhalení nevědomí nepoužívá jen tuto metodu, ale i další, jako je analýza symptomů nebo analýza anamnézy.

4 STRUKTURA OSOBNOSTI

Čtvrtá kapitola Struktura osobnosti pojednává o systémech osobnosti, které se liší počtem složek i procesy mezi nimi. Strukturu osobnosti lze uchopit různými způsoby. Jsou to soustavy vypracované odborníky, založené na empirických zkušenostech. Jejich cílem je objasňování interakce dynamických sil, které působí v životě každého jedince. Teorie se mohou z různých hledisek (fyziologické, sociální, psychologické), soustředit na motivační síly jedince.⁴¹ V úvodu této kapitoly jsou krátce nastíněné stěžejní body Freudovy, Jungovy a Frommovy teorie. Poté se věnují jednotlivým složkám.

4.1 Tři pohledy na strukturu osobnosti

Freud pojímá strukturu osobnosti jako systém, který je uzavřený jako jedna entita. V tomto systému se v rámci hranic musí uplatňovat libido.

Struktura osobnosti se v jeho případě skládá ze tří subsystémů **id**, **ego**, **superego**. Utvářejí jeden celek a neustále spolu bojují. Řízeny jsou vzájemně rozpornými principy a cíli.⁴²

Jung na rozdíl od Freuda nazývá osobnost **psýché neboli duše**. Také se liší jejich pohled na ego, které Jung pokládá spíše za aktivní, než reaktivní. Ego má k dispozici určité množství energie, čímž myslí sílu vůle.⁴³

I jeho subsystémy se odlišují. Rozlišuje čtyři sféry, a to již v předchozí kapitole zmíněné **kolektivní** a **osobní nevědomí**, které

⁴¹DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 15.

⁴²Tamt., s. 21.

⁴³JUNG, C. G., *Analytická psychologie a její teorie a praxe*, Academia, Praha 1993, s. 26.

doplňují **ektopsychická a endopsychická sféra**. Jeho psyché nezahrnuje pouze pocity Já, ale i vědomí a nevědomí.⁴⁴ Právě Já považuje za „(...) nejmocnější katalyzátor vnitřního růstu osoby. Já podporuje vyváženou syntézu vědomých a nevědomých procesů a usnadňuje spojení psyché s vnějšími silami růstu s božským principem a přírodou (...).“⁴⁵ Naopak za nejhlubší vrstvu psyché pokládá nevědomí lidstva, zde člověk není rozlišitelný jedinec, zde jsou všichni stejní. Tato struktura je všem společná. Na opačném konci je sféra, kterou se člověk adaptuje. Existují zde typy adaptace. Rozlišují se podle toho, jakou funkcí se člověk adaptuje k vnějšímu světu, zda myšlením, cítěním, vnímáním nebo intuicí, což jsou složky ektopsychického systému. Další složka endopsyché, zahrnuje paměť, ta je podřízena komplexu já, kromě paměti obsahuje subjektivní komponenty funkcí a afekty s invazemi, ty lze ovládnout pouze násilím.⁴⁶

Jung nepovažuje duši za něco uvnitř jedince, ale naopak jedinec se ocitá uvnitř duše. Snaží se přesně vymezit hranice duše a její vztah k náboženství a spiritualitě.⁴⁷ Psyché podle něho není stálá, má proměnlivou povahu „(...) je celistvá a zároveň fragmentární, netělesná, ale zároveň instinktivní a psychoidní, je to subjektivní zážitek a přesto objektivní realita pouhý lidský subjekt.“⁴⁸

Pokud se podíváme i na Frommovu teorii, zjistíme, že se pokoušel o vytvoření syntetické koncepce osobnosti. Soustředil se na to, jak společenské činitele a psychika dokáží ovlivnit strukturu osobnosti. Vidí v osobnosti celek zděděných a získaných vlastností, které činí člověka odlišným od ostatních.⁴⁹ „Rozdíl mezi zděděnými a získanými vlastnostmi odpovídá vcelku rozdílu mezi temperamentem, nadáním a konstitučně

⁴⁴ JUNG, C. G., *Analytická psychologie a její teorie a praxe*, Academia, Praha 1993, s. 54-56.

⁴⁵ DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 37.

⁴⁶ JUNG, C. G., *Analytická psychologie a její teorie a praxe*, Academia, Praha 1993, s. 54-55.

⁴⁷ HOPCKE, R. H., *Průvodce po sebraných spisech C. G. Junga*, Nakladatelství Tomáše Janečka, Brno 1994, s. 38.

⁴⁸ Tamt., s. 39.

⁴⁹ FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1999, s. 44.

danými psychickými kvalitami na jedné straně a charakterem na straně druhé.⁵⁰

Nyní po stručné charakteristice teorií, následuje podrobnější popis zmíněných subsystémů, které jsou základem Freudovy a Jungovy teorie o struktuře osobnosti. Frommovy myšlenky budou podrobněji rozebrány v následující kapitole o Utváření osobnosti.

4.2 Ego, Superego, Id

Ego neboli Já ve Freudově podání představuje princip vědomé a předvědomé reality. Ego je především racionální, zvažuje činy a jejich následky. Zapomenuté zážitky a události ukládá do předvědomí a je schopné si je opět vyvolat. Ego považuje za sekundární proces, jelikož je založeno na realitě a snaží se dosáhnout opravdového uspokojení potřeb pomocí testování reality (přizpůsobení přání Id realitě).⁵¹

U Junga se s Já setkáváme jako s komplexem. Jeho základem je uvědomění si vlastního těla a existence, spolu s daty paměti, které skrývají dlouhou řadu vzpomínek a dopomáhají, tak člověku uvědomit si, že je a byl. Tento komplex psychických faktů disponuje velkou silou. Dokáže si přitáhnout obsahy z nevědomí a také dojmy z vnějška a ty, když se s Já spojí, stanou se vědomými. Pokud k tomu nedojde, stávají se nevědomými. Já je v centru našich přání a vystupuje jako nepostradatelné centrum vědomí.⁵²

Pokud se podíváme zpět k Freudovi a jeho samotným počátků bádání, setkáme se s myšlenkou, zdali Já, jako nejvlastnější subjekt, může být i objektem.⁵³ „Já může na sebe pohlížet jako na objekt, zabývat se samo sebou jako objektem, pozorovat se, kritizovat se a bůhvíco

⁵⁰FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1999, s. 44.

⁵¹DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 22.

⁵²JUNG, C. G., *Analytická psychologie a její teorie a praxe*, Academia, Praha 1993. s. 21.

⁵³FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 364.

všecko ještě se sebou samým provádět. Přitom stojí jedna část Já proti Já ostatnímu. Je tedy schopno rozštěpení, štěpí se při mnoha svých funkcích, alespoň přechodně. Jednotlivé složky se pak mohou opět spojit.⁵⁴ Freud pro lepší pochopení tuto tezi přirovnává k rozbitému krystalu, který se po dopadu na zem rozpadne na mnoho malých kousků podle štěpných ploch daných už předem strukturou krystalu. Tak to podle něho lze pohlížet i na duševně nemocné osoby. U nich došlo k trhlině v jejich struktuře. Ta u nich způsobuje například bludnou představu, že jsou pozorováni.⁵⁵ S těmito poznatky u schizofreniků souhlasí i Jung.

Pokud se Já roztříští, ztrácí se veškerý smysl pro hodnoty a věci se stanou nedostupnými pro volnou reprodukci. Určité části psyché se totiž začnou vztahovat k jednomu fragmentu Já a jiné naopak k jinému fragmentu Já.⁵⁶ Nemocní lidé se ocitají v jiné realitě než my a mají na rozdíl od nás schopnost lépe poznat svoji vnitřní psychickou realitu. Zdá se jim, jakoby na ně někdo dohlížel a trestal je za špatné činy.

Tím Freud přichází na myšlenku, zdali nemají tito šílenci pravdu. Já by mohlo obsahovat jistou dohlížející a trestající instanci, kterou nazýváme svědomím. Dostáváme se tedy ve výkladu ke složce svědomí.⁵⁷

Svědomí, jiným názvem superego či Nadjá, obsahuje omezení a zákazy. Vzniká procesem, ve kterém si jedinec do sebe vtiskne zákazy a chválu rodičů. Superego nepovoluje žádnou slast, představuje tedy morální a dokonalý vzor.⁵⁸ „Sotva v nás existuje ještě něco jiného, co bychom tak pravidelně oddělovali od svého Já a tak snadno stavěli proti němu jako právě svědomí. Cítím, že bych rád něco učinil, od čeho si

⁵⁴FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 364.

⁵⁵Tamt., s. 364.

⁵⁶JUNG, C. G., *Analytická psychologie a její teorie a praxe*, Academia, Praha 1993, s. 21-22.

⁵⁷FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 364-365.

⁵⁸DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 21-22.

slibuji slast, ale neučiním to s odůvodněním: svědomí mi to nepovoluje. Nebo se dám očekáváním obyčejně velké slasti pohnout, abych učinil něco, od čeho mne hlas svědomí zrazoval, a po činu mě svědomí trestá trapnými výčitkami, působí, že toho činu lituji.“⁵⁹

Přísnost Nadjá se nejvíce projevuje ve stavech melancholie. V období, kdy melancholik neprožívá melancholický záchvat, funguje Nadjá zcela normálně a Já se snaží uskutečnit všechny své rozmary. Ale v případě záchvatu Nadjá hrubě obviňuje a napadá Já. Projevuje se to týráním, výčitkami z minulosti, ponižováním Já. Pak opět nastane období, kdy zlé Nadjá zmizí.⁶⁰

V Jungově případě nenalézáme samostatnou složku, která by se specializovala na dohlížení celého komplexu tak, jak tomu je u Freuda v podobě Nadjá. U Junga Já ovládá zbylé složky pomocí vůle. Ovládá tak paměť. Přímo vůlí nemůže ale ovládat subjektivní komponenty funkcí, může je pouze potlačit. Naopak silou vůle může být potlačena jejich intenzita. Potlačení je také jediný způsob, kterým může Já zvládnout afekty a invaze, které mohou přemoci samotný komplex Já.⁶¹

Důležité je také zmínit průběh vzniku Freudova Nadjá. „Je-li svědomí něčím ‚v nás‘, není v nás nicméně od samého počátku. Je takto pravým protikladem sexuality, která tu je opravdu od začátku života a nepřistupuje až později. Avšak malé dítě je, jak známo, amorální, nemá vnitřních zábran, jež by tlumily jeho popudy směřující k slastným prožitkům. Úlohu, kterou později převezme Nadjá, hraje zpočátku vnější síla, autorita rodičů.“⁶²

⁵⁹ FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 365.

⁶⁰ Tamt., s. 365-366.

⁶¹ JUNG, C. G., *Analytická psychologie a její teorie a praxe*, Academia, Praha 1993, s. 54-55.

⁶² FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 366.

Nadjá později přebírá vlastnosti rodičů trestat a zakazovat spolu s dalšími, které k nám proudí od ostatních autorit, jako jsou učitelé a vychovatelé. Podkladem pro tento pochod je ztotožnění našeho Já s nějakým cizím. Dochází k tomu, že naše vlastní Já se chová přesně jako to cizí, snaží se ho napodobit. Nadjá lze z předešlých informací vyhodnotit jako zdařilou identifikaci s rodičovskou instancí. Tato nadřízená instance je nepochybně spjata se známým pojmem Oidipovský komplex, který je nutno překonat, jinak by v nás Nadjá zakrnělo.

Nadjá je připsána i další již dříve zmíněná funkce. Stávám se nositelem našeho ideálního Já. Já se mu snaží co nejvíce připodobnit a tak se i zdokonalit. S tím souvisí pocit méněcennosti. Ten má erotické kořeny. Objevuje se u dítěte, které zpozoruje, že není milováno. Zároveň tento pocit vychází z napětí mezi Já a Nadjá.⁶³

Pokud chceme význam Nadjá ještě lépe pochopit, musíme se opět vrátit k rodičovské autoritě. Rodiče při své výchově zapomínají na své dětství a samotnou autoritu vytváří podle vzoru svých rodičů.⁶⁴ „A tak se Nadjá dítěte nebuduje vlastně podle vzoru rodičů, nýbrž podle vzoru rodičovského Nadjá; plní se stejným obsahem, stává se nositelem tradice, všeho toho nepomíjivého hodnocení, jež touto cestou přechází z pokolení na pokolení.“⁶⁵ Můžeme v Nadjá vidět minulost, tradice a rasy národa. Ty ale pomalu ustupují přítomnosti a novým změnám.⁶⁶

Poslední složkou doposud nezmíněnou je nevědomí neboli Id či Ono. Nevědomí je hlavním předmětem psychoanalytické teorie, jak už bylo několikrát zmíněno. Je iracionální, řídí se principem slasti a představuje princip nevědomého, které se domáhá uspokojení svých

⁶³FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 367-369.

⁶⁴Tamt., s. 367.

⁶⁵Tamt., s. 369.

⁶⁶Tamt., s. 369.

tužeb. Uspokojení získává z primárních procesů, kdy fantazie splývá s realitou. Podobně je tomu ve snu.⁶⁷

Freud pro ujasnění popisuje přesný význam nevědomí. „Nejstarší a nejlepší význam slova ‚nevědomý‘ je význam deskriptivní; nevědomým nazýváme takový psychický pochod, jehož existenci musíme uznat, třeba proto, že ji vyvozujeme z jejích účinků, ale o kterém nic nevíme.“⁶⁸ Tuto větu ještě rozšiřuje o tvrzení, že většina vědomých pochodů je vědomá jen krátký čas. Jsou sice latentní, ale mohou být opět vědomými.

Freud nakonec rozlišuje dva typy nevědomí. U jednoho se snadno nevědomé přeměňuje na vědomé, naopak u druhého musíme vynaložit velké úsilí, aby k této přeměně došlo. V mnoha případech k ní vůbec nedojde. Ten první případ, kdy latentní se stává snadno vědomé, nazývá **předvědomí**. V druhém případě jde stále o nevědomí, Freudem označené jako **Ono**.

S tímto pojmenováním Jung nesouhlasí. Nechápe, proč tuto oblast Freud vůbec pojmenovává, když jde pouze o nevědomí, o něco, co neznáme. Nakonec si to vysvětluje tím, že rozdílný temperament rovná se rozdílný pohled.⁶⁹

Jungova temná část nevědomého psýché byla již více rozebrána v předešlé kapitole. Zmíněna byla osobní podvědomá část psýché obsahující věci, které mohou být i vědomé.⁷⁰ A nejtajnější a nejzákladnější jádro - archetypická psýché neboli kolektivní nevědomí. Obsahy tohoto nevědomí se chovají, jako kdyby v člověku neexistovaly, nemůže je ovládat. Jedinec si je uvědomuje pouze na ostatních lidech, ale ne v sobě. Pokud se u nich kolektivní nevědomí aktivuje, pozná to. Vidí věci, které u sebe nepoznává. V případě, že někde vznikne hnutí

⁶⁷ DRAPĚLA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 22.

⁶⁸ FREUD, S. *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 371.

⁶⁹ JUNG, C. G., *Analytická psychologie a její teorie a praxe*, Academia, Praha 1993, s. 138.

⁷⁰ Tamt., s. 55-56.

například revoluce, aktivuje se kolektivní nevědomí a člověk již není tímž člověkem. Stává se součástí hnutí, aniž by chtěl. Dostane se mu pod kůži, a to i v případě, že chce zůstat sám sebou. Všichni mají totiž jedno společné, jsou lidské bytosti, jsou tedy všichni stejní mají stejné archetypy.⁷¹

Freud o této třetí oblasti osobnosti konstatuje, že o ní máme zatím nejméně znalostí. Staví se do protikladu s Já. Je temné, negativní a přišlo se na něj pomocí práce se sny a při vzniku neurotických symptomů. Freud ho přirovnává k chaosu a kotli, kde se vzruchy mísí v prudkém varu.⁷² „Je naplněno energií, jejímž zdrojem jsou pudy, nemá však žádnou organizaci, nevyvíjí žádnou jednotnou vůli, pouze snahu zajistit ukojení pudových potřeb v souladu s principem slasti.“⁷³ Nijak neodpovídá průběhu času, takže ani duševní pochod se časem nemění. Nesetkáme se u něho také s žádnou morálkou. Pouze narazíme na energii pudového hnutí. Tato energie ale není ve stejném stavu, v jakém se nachází v ostatních oblastech. Je mnohem pohyblivější.⁷⁴

Pohledy se tedy na strukturu osobnosti ve většině případů značně liší. Jak je z předchozího textu patrné u Freuda obsahuje struktura osobnosti tři složky Id, Ego a Superego. Každá z nich má nějakou úlohu a neustále spolu bojují. Ego neboli Já se řídí principem reality a snaží se udržet všechny složky ve vyrovnaném vztahu. Dokáže některé zkušenosti uchovat v předvědomí a následně si je vyvolat zpět. V návaznosti na Ego vzniká Superego neboli Nadjá. Freud na jeho existenci přišel myšlenkou, zda Já nemůže obsahovat další složku, která ho kontroluje v jeho činech. K vzniku této teorie mu přispělo i zkoumání duševního stavu schizofreniků. Ti se také domnívají, že je někdo sleduje a pokud provedou

⁷¹JUNG, C. G., *Analytická psychologie a její teorie a praxe*, Academia, Praha 1993. s. 56-57.

⁷²FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 372-373.

⁷³Tamt., s. 373.

⁷⁴Tamt., s. 375.

něco špatného, dostane se jim za to trestu. Proto jde opět o racionální složku fungující jako svědomí. Svědomí se stává vzorem dokonalost pro Já. Postupně se utváří výchovou rodičů, kteří se dítěti snaží vtisknout principy morálky. Tuto autoritu později právě přebírá Nadjá. Poslední složkou je Id neboli Ono. Tato temná složka nevědomí za každou cenu usiluje o uspokojování potřeb jedince spojeného se slastí. Funguje iracionálně, a tím stojí proti racionální složce Já. V Jungově podání se struktura osobnosti nazývá psýché a skládá se ze čtyř složek. Jednou složkou je eksterní sféra, která pomocí smyslů sbírá informace o vnějším světě. Další sférou je sféra endopsychická, která představuje například procesy usuzování. Třetí sféru zastupuje nevědomí. K němu se lze dostat právě prostřednictvím těch endopsychických funkcí, které nejsou ovládané vůlí. Zde rozlišujeme podle obsahu osobní a kolektivní nevědomí. Rozebrané již v předešlé kapitole. V případě Fromma, jak bylo řečeno, se osobnost utváří ze zděděných a získaných vlastností, které odpovídají funkci charakteru a temperamentu a budu se o ně více zajímat v následujících odstavcích.

5 UTVÁŘENÍ OSOBNOSTI

V předešlé kapitole byl nastíněn Frommův základní postoj k utváření osobnosti založený na temperamentu a charakteru, kterému bych se chtěla nyní hlouběji věnovat. V první řadě půjde o Frommův výklad temperamentu, ve kterém naráží na Jungovu typologii. Proto neopomenu jeho stručný popis typu zaměření. V případě charakteru Fromm vyzdvihuje Freudův vývoj libida, o němž bych se na několika stranách také zmínila. Ke konci kapitoly věnuji pár slov Jungovi, který na rozdíl od Freuda nevidí ve vývoji člověka nějaká jasně stanovená stádia.

5.1 Frommův temperament versus Jungova typologie

Fromm se nejprve zabýval předešlými popisy temperamentu. Zmiňuje Hippokrata a jeho rozlišení na čtyři temperamenty: sangvinik, choleric, melancholik a flegmatik. Říká, že po dnes se zachovaly jen ty špatné vlastnosti daného charakteru.⁷⁵

A stojí především za tvrzením, že temperament se nesmí plést s charakterem.⁷⁶ „Temperament souvisí se způsobem reakce, je podmíněn konstitucí a je neměnný.“⁷⁷ Je tedy hlavním nástrojem osobnosti a považujeme ho subjektivní věc vkusu.⁷⁸ „Naproti tomu charakter se formuluje v zásadě zážitky, zvláště v mládí; je do určitého stupně proměnný poznatky a novými zážitky.“⁷⁹

Za moderní zpodobnění pohledu na temperament považuje mimo jiné Junga. Fromm poukazuje na jeho dvě formy temperamentu:

⁷⁵FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1999, s. 45.

⁷⁶Tamt., s. 45.

⁷⁷Tamt., s. 46.

⁷⁸Tamt., s. 46.

⁷⁹Tamt., s. 46.

introvertní, extrovertní. Teorie se mu nezdá ale příliš vhodná.⁸⁰ „Ti, kteří dávají přednost extrovertním, popisují introvertní jako ochromené a neurotické; druzí, kteří dávají přednost introvertním, popisují extrovertní jako povrchní, ploché a nestálé. Chyba tkví v tom, že se tu srovnává ‚dobrý‘ člověk jednoho temperamentu se ‚špatným‘ jiného temperamentu a rozdíl v hodnotě se připisuje rozdílu temperamentu.“⁸¹ Je tedy na místě se blíže seznámit s Jungovým pojetím temperamentu.

Jungova teorie psychologických typů měla objasnit potíže a nedorozumění mezi lidmi. Na základě jeho typologie lze každého určit podle postojových a funkčních typů. U postojového typu rozlišuje introvertní a extrovertní typ.⁸²

U **introverze** a **extroverze** jde o typ zaměření člověka na intrapsychický svět nebo okolí. Každý člověk v sobě zahrnuje oba dva postoje, jeden má však větší vliv než ten druhý.⁸³ U introverze jde o přesun zájmu od vnějšího světa k vnitřnímu světu subjektu. Naopak u extroverta vidíme, jak se jeho zájem odvrací od subjektu a směřuje k vnějšímu světu objektivní skutečnosti.⁸⁴

K tomuto dělení typů zaměření patří také čtyři funkční typy: percepční typ, myslivý typ, citový typ a intuitivní typ. Znamená to, že každý z nás při reakci na událost upřednostňuje jeden funkční typ před ostatními. Navyklé užití modulu pak určuje funkční typ osobnosti.⁸⁵ Tyto funkční typy se dají také charakterizovat jako racionální a iracionální. Pod racionální spadají myšlenkový a citový typ, zbylé dva pod iracionální.⁸⁶

⁸⁰FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1999, s. 47.

⁸¹Tamt., s. 47.

⁸²HOPCKE, R. H., *Průvodce po sebraných spisech C. G. Junga*, Nakladatelství Tomáše Janečka, Brno 1994, s. 49.

⁸³DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 38.

⁸⁴STEVENS, A., *Jung*, Argo, Praha 1996, s. 38.

⁸⁵Tamt., s. 92.

⁸⁶HOPCKE, R. H., *Průvodce po sebraných spisech C. G. Junga*, Nakladatelství Tomáše Janečka, Brno 1994, s. 49-50.

Funkčních typů je dohromady, ale osm ve spojení s typy zaměření: extrovertní percepční typy, introvertní percepční typy, extrovertní myslitelné typy, introvertní myslitelné typy, extrovertní citové typy, introvertní citové typy, extrovertní intuitivní typy a introvertní intuitivní typy. Žádný člověk není omezen na jednu funkci, neexistuje žádný čistý typ představující jen jednu funkci zaměření. U někoho je jednoduché zjistit, jakým je typem. Na druhou stranu u jiných lidí je to nemožné.⁸⁷ Nebezpečí oběma typům hrozí v případě, že u člověka převažuje přísná jednostrannost extroverta, hrozí naprosté odcizení se svému nitru. Může ztrácet cit ke svým nejbližším, jelikož se soustředí pouze na svůj rozum a vkládá v něj velkolepou důvěru.⁸⁸

Typ našeho zaměření je zakotven v našem biologickém založení. Je určen na rozdíl od funkčního typu už od narození. Změnou psychické struktury ale můžeme dosáhnout změny typu zaměření. Buď za pomoci spontánního procesu, nebo náročného psychického postupu.⁸⁹ Důležité je také znát alespoň z části svůj typ osobnosti. Dokážeme pak lépe odstranit osobní předpojatost, s kterou vcházíme do situace.⁹⁰

Temperament ve Frommově pojetí je tedy pro ujasnění podmíněný konstitucí a je neměnný. Fromm při svém výkladu klade důraz na nezaměňování temperamentu s charakterem. Při zkoumání různých pohledů na temperament naráží na Junga. Jeho chápání temperamentu se mu jeví jako nevhodné. Jeho kritika směřuje k tomu, jak se lidé označení v Jungově typologii pojmem extrovert negativně staví k introvertně zaměřeným jedincům a naopak.

Jung na základě své typologie rozlišuje dva druhy postojů, zmíněnou introverzi a extroverzi. Tyto postoje se od sebe liší tím, zda se

⁸⁷ STEVENS, A., *Jung*, Argo, Praha 1996, s. 103.

⁸⁸ JACOBI, J. S., *Psychologie. C. G. Junga*, Psychoanalytické nakladatelství, Praha 1992, s. 15-16.

⁸⁹ Tamt., s. 13-14.

⁹⁰ STEVENS, A., *Jung*, Argo, Praha, 1996, s. 104-105.

jedinec během svého života obrací ke svému nitru nebo naopak mimo sebe. K tomu definuje osm funkčních typů představujících způsob, jakým se člověk rozhoduje a přijímá informace.

5.2 Frommův charakter ve spojitosti s Freudovým vývojem libida

Rysy charakteru jsou často připodobňovány mnohými psychology ke způsobu chování. Ve Frommově případě jde o dynamické pojetí charakteru, které oceňuje i u Freuda.⁹¹ Ten spatřoval v charakteru systém snah určujících chování.⁹² Což úzce souvisí s jeho pojmem nevědomé motivace. A výsledek, který z toho vyvodil, bylo pochopení struktury charakteru člověka. V té vidí zajímavý směr, do něhož se během života začleňuje energie člověka. Za pramen této energie charakteru považoval sexuální pud.⁹³ Z toho plyne, že „*dynamickou povahu* charakterových rysů vykládal jako výraz jejího libidózního původu.“ Svoji charakterologii tedy spojil s vývojem libida.⁹⁴

Fromm ve svém výkladu charakteru následuje Freuda hned v několika bodech. Zejména v tom, že za každým chováním stojí charakterové rysy. A těchto rysů si člověk nemusí být při svém chování vědom. Výsledkem těchto charakterových rysů by měl být zvláštní charakter neboli, podle Fromma, orientace charakteru.⁹⁵

Bylo by vhodné tedy přiblížit pojem Freudova libida spolu s jeho vývojem ještě před tím, než přistoupím k samotnému popisu Frommovy orientace charakteru.

⁹¹FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1999, s. 47.

⁹²Tamt., s. 47-48.

⁹³Tamt., s. 49.

⁹⁴Tamt., s. 49.

⁹⁵Tamt., s. 50.

5.2.1 Psychický vývoj libida

Freud za libido označuje sílu, kterou se pud, v tomto případě sexuální, projevuje.⁹⁶ „Tyto pudy (pohnutky) mají mentální reprezentace v podobě přání a pro své uspokojení jsou nasměrovány k vnějším objektům.“⁹⁷ Libido není ale to samé, jako energie přítomná u všech duševních procesů. Tato libidózní energie má svůj zvláštní původ.⁹⁸

Freud určil pět dynamických stádií vývoje libida neboli duševního vývoje jedince. Prvotní stádia se vztahují k erotogenním zónám jedince. A vyčlenil tři oblasti, u kterých dochází k nejznačnějšímu vyvolání tělesné slasti. Erotogenní zóny zahrnují orální, falickou a anální zónu. Původně byla vývojová stádia ohraničená věkem dítěte. Dnes ale děti zrají mnohem rychleji než v době Freuda, a tak se od tohoto vymezení opouští.⁹⁹

Se sexuálním hnutím se setkáváme již u kojence, kdy se zaměřuje na přijímání potravy. Tuto fázi lze označit jako **orální**, kdy je dítě závislé na lidech, zejména matce, a vyžaduje od ní pozornost. Rozděluje se na dvě fáze. U první se dítě soustředí na sání. Druhá, orálně-sadistická, přichází v době, kdy je dítě odstaveno a začíná kousat.¹⁰⁰ Pocit, který má dítě po nasycení, Freud přirovnává k pocitu, jehož člověk dosáhne v dospělosti po sexuálním orgasmu. A i samotné dětské dumání je podle něho výrazem sexuální blaženosti a přináší kojenci uspokojení, aniž by při tom přijímal potravu. Ze strany kojence dochází tedy k aktivitě vedoucí stupňování slasti. V případě pocitu slasti při přijímání potravy mluvíme o erotogenní oblasti spojené s ústy a rty. U dumání jde o sexuální slast.

⁹⁶FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 224.

⁹⁷FONAGY, P., TARGET, M., *Psychoanalytická teorie: perspektivy z pohledu vývojové psychologie*, Portál, Praha 2005, s. 52.

⁹⁸FREUD, S., *Spisy z let 1904-1905, Psychoanalytické nakladatelství*, Praha 2000, s. 100.

⁹⁹DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*. Portál, Praha 1997, s. 25.

¹⁰⁰FONAGY, P., TARGET, M., *Psychoanalytická teorie: perspektivy z pohledu vývojové psychologie*, Portál, Praha 2005, s. 52.

Vývoj libida souvisí s tím, na jaké objekty se člověk váže. U malého kojence je takovým prvním objektem matčin prs. Pokud mu zrovna není k dispozici, nahrazuje si ho dumláním palce. Tím svoji oblast uspokojení nachází na svém těle.¹⁰¹ Podobně tomu je i u vyměšování, kdy kojeneček při tomto činu prožívá slastné pocity.

Tím se dítě dostává ve svém vývoji k anální slasti, **anální fázi**. Brzy se záměrně snaží při tomto aktu o podráždění erotogenních slizničních oblastí. Již nepotřebuje k uspokojení jen vnější objekt. Je to cesta, kterou se pomalu ubírá k onanii. Tyto znaky infantilní sexuality představují autoerotické rysy, kdy člověk své organické potřeby ukájí pomocí objektů na svém těle. Zde už se setkáme s názory, že jde o perversi. O perversi znázorňující sexuální aktivitu, při které nejde o cíl se rozmnožovat, ale uspokojit vlastní pocity slasti. Perverzní činy jsou mnohými odsuzovány a nepovažují se za normální. Bez velkého pozorování však lze říci, že každý je alespoň nějakým způsobem perversní. Tedy i život kojence neznajícího princip rozmnožování by musel být pouze perversního charakteru.

Důležité a zároveň nepostradatelné pro dětský vývoj je sexuální bádání. Začíná ve třech letech a je označeno **jako falické stádium**. Chlapci dbají větší pozornosti svému penisu. Za svůj dosavadní život se setkali pouze s mužským orgánem, a pokud jejich pohled spočine na pohlavním ústrojí děvčete, snaží se popřít své smysly. Obraz vagíny převrací jejich dosavadní představu o existenci jednoho pohlaví a začínají se dostávat pod nadvládu kastrálního komplexu. Forma tohoto komplexu bude mít silný vliv na utváření chlapcova charakteru. Děvčata se v porovnání s chlapci cítí ochuzené tím, že u sebe nenacházejí penis a závidí jim. Postupně se s tím ale smiřují. Pokud se s touto nevýhodou

¹⁰¹FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 225.

nesmíří, neuroticky onemocní a stále po něm touží. U dívek hraje stejnou roli klitoris jako místo neobvyklé citlivosti a dráždivosti.¹⁰²

Jak již bylo zmíněno, naším prvotním objektem se stal matčin prs, tedy matka. Dochází při tom k prvním procesům vytěsnění, kdy se snažíme zatlačit naše pudové požadavky. Člověk, aniž by o tom věděl, vytlačuje do nevědomí své pocity a činy, které vnímá jako špatné. Není tedy za ně zodpovědný, přesto pociťuje pocity viny. Není si však vědom proč. S tím je spjat Oidipovský komplex, charakteristický právě pro falickou fázi.¹⁰³ Chlapec, jehož objektem je matka, vnímá otce jako soupeře, chce mít matku jen sám pro sebe. Stejný proces může nastat i u děvčat. Chovají větší náklonost k otci a matka jim připadá jako přebytečná. U více sourozenců může docházet k tomu, že chlapec si za náhradní objekt své matky vybere starší sestru. Malé děvče naopak ve starším bratrovi nachází náhradu za otce. Můžeme tedy každou naši první volbu objektu považovat za incestní.¹⁰⁴

Děti se nezabývají pouze otázkou pohlavních orgánů, ale i samotnou touhou poznat, jak takový člověk přichází na svět. Jsou mu předkládány různé pohádkové verze. On je však považuje za podezřelé a vzniká v něm pocit nedůvěry, což vede ke vzniku samostatnosti. Nemůže na to přijít. Nejdříve si spojuje plození dětí pouze s matkou, později vnímá i roli otce. Ale zatím si neuvědomuje, jakou má při vzniku dětí funkci. Až v mírně pubertálním věku dávají všechny souvislosti dohromady a dojdou k vysvětlení.¹⁰⁵

Od třetího roku není podle Freuda o sexuálním životě dítěte pochyb. V této době se začíná uplatňovat pohlavní ústrojí a genitální uspokojení. Dítě si také vybírá svůj objekt, způsobem něžného

¹⁰²FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 226-227.

¹⁰³Tamt., s. 235-236.

¹⁰⁴Tamt., s. 238-239.

¹⁰⁵Tamt., s. 228.

preferování jedné osoby před ostatními. Spolu s tím přichází i žárlivost. Tento projev sexuality se nemusí zdát na první pohled zřejmý. Je to dáno tím, že děti mezi třetím a osmým rokem umí své postoje skrýt.

Vývojově se dostáváme k období **latence**. To lze podle Freuda pozorovat od šestého roku až po osmý. Během něho dochází k útlumu sexuální aktivity, nemusí však dojít k naprostému přerušení. Vše, co tomuto období předcházelo, propadá do určitého zapomenutí. V této době docházelo totiž k počátkům našeho sexuálního života, a možná proto se snažíme tento fakt vytěsnit. A v psychoanalýze u většiny případů jde právě o obnovení vzpomínek onoho zapomenutého životního období.¹⁰⁶

Poslední **genitální** stádium začíná v období puberty, kdy se člověk už plně sexuálně rozvíjí. V případě chlapce dochází k odpoutání od objektu matky jako své lásky. Zbavuje se té libidózní tužby a hledá nějaký skutečný cizí objekt lásky. Při tom se smiřuje se svým otcem, nebo naopak zůstává ve stavu soupeření a je stále podřízen jeho tlaku. Toto rozřešení je velice důležité. Neurotikům se rozřešení ve výsledku vůbec nepovedlo. Stali se tak po celý život podřízení, a tedy i závislí na otci a těžko si najdou nějaký cizí sexuální objekt. Nedokáží přenést své libido. Stejně je tomu i u dívek v roli dcer.¹⁰⁷ Latentní období je tedy charakteristické tím, že představuje část života, kdy dochází k ostrému rozlišení mužského a ženského charakteru.¹⁰⁸

Sny normálních lidí či neurotiků bývají často perverzní až incestní povahy. Jsou to totiž infantilní a už dávno zničená umístění libida a obsazení objektů, která v noci ještě pořád dokazují svoji existenci. Je tedy

¹⁰⁶FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 233.

¹⁰⁷Tamt., s. 239-240.

¹⁰⁸FREUD, S., *Spisy z let 1904-1905*, Psychoanalytické nakladatelství, Praha 2000, s. 102.

vidět, že si každý prošel ve svém vývoji cestou perverze a i Oidipovského komplexu. Více je zmíněno v poslední kapitole o snech.¹⁰⁹

Po celkovém shrnutí je jasné, že ne vždy prošlo libido dokonalým vývojem. Na některých vývojových místech libida, díky přesile složek, vzniká fixace libida. Pokud dojde ke zmíněnému vytěsnění, snaží se libido opět najít cestu zpět k těmto místům. Tento proces se nazývá regrese. Fixace těchto míst je rozhodující pro určení neuróz.¹¹⁰ Fixace spolu s vytěsněním a regresí bude náplní následující kapitoly.

U Freuda je tedy vlastní základ charakteru v utváření libida, což je hlavní rozdíl mezi ním a Frommem. Fromm totiž základ charakteru nehledá ve vývoji libida, ale ve vztahu, jakým se člověk staví ke světu.¹¹¹ „Člověk se dostává v životním procesu do vztahu ke světu 1. Osvojením si věcí a asimilací s nimi, 2. Tím, že se dostává do vztahu k lidem (a k sobě samému).“¹¹² Zkráceně jsou tyto principy nazývány **asimilace** a **socializace**.

Neboli člověk musí být ve vztahu s ostatními, patřit do nějaké skupiny, vytvářet si vztahy. Především u něho nesmí dojít k izolaci od společnosti, ta je pro něho neúnosná.¹¹³ „Charakter se dá tedy definovat jako (relativně permanentní) forma, do níž je sváděna energie člověka v procesu asimilace a zespolečnění.“¹¹⁴

Člověk není determinován pudy, vrozenými pudovými vzory. Je vybaven podmíněnými reflexy (v myšlení a jednání se vyvíjí zvyky), které slouží k rychlému chování a rozumnému reagování na situaci.¹¹⁵ „Systém

¹⁰⁹FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 241.

¹¹⁰FREUD, S., *O člověku a kultuře*, Odeon, Praha 1990, s. 30.

¹¹¹FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1999, s. 50.

¹¹²Tamt., s. 50.

¹¹³Tamt., s. 51.

¹¹⁴Tamt., s. 51.

¹¹⁵Tamt., s. 51.

charakteru může pro člověka platit jako náhražka zvířecího aparátu pudů, které mu chybí.“¹¹⁶

Charakter má celkem dvě funkce. Nyní zmíněnou funkci důsledného jednání a dále pak funkci přizpůsobení se společnosti. Dítě se přizpůsobuje charakteru rodiny, kde se rodiče přizpůsobují charakteru společnosti. Dá se pak říci, že určité kulturní společnosti mají společné charakterové rysy, jakýsi „sociální charakter“. Od sociálního charakteru se odlišuje individuální charakter, kterým se diferencují samotní jedinci ve společnosti. Individuální odlišnost může spočívat v rozdílech osobnosti rodičů, sociálním a materiálním prostředí, ve kterém dítě vyrůstá a hlavně rozdílným temperamentem.¹¹⁷

5.2.2 Produktivní a neproduktivní orientace charakteru

U Fromma je také důležité rozlišit charakterové zaměření na produktivní a neproduktivní charakter. Jde o ideální typy charakteru, kdy dochází k osobnostnímu přizpůsobení. Produktivní charakter se projevuje láskou a prací, kterou ostatním lidem věnujeme. Naopak neproduktivní charakter je typický pro jedince neschopného cokoliv vyprodukovat. Stává se tak závislým na druhých, vše co potřebuje, dostane od ostatních. Buď k tomu dospěje aktivním, nebo pasivním úsilím.¹¹⁸

Pod samotný **neproduktivním charakterem** neboli orientací se skrývají další čtyři typy, a to receptivní, vykořisťovatelský, křečkovský a tržní. V následujících popisech jde především o zdůraznění negativních stránek orientací a žádná z těchto jmenovaných orientací nevystupuje pouze sama. Orientace se různě kombinují, nejčastějším vlivem na vytváření těchto kombinací je kultura.¹¹⁹

¹¹⁶FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1999, s. 51.

¹¹⁷Tamt., s. 52.

¹¹⁸DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 55.

¹¹⁹FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1999, s. 53.

„Při receptivní orientaci má člověk pocit, že ‚pramen všeho dobra‘ leží vně.“¹²⁰ Tito lidé mají rádi, když je tu někdo, kdo jim věnuje lásku. Nejsou v ní vybíraví. Vzplanou pro každého, kdo se k nim chová láskyplným způsobem. Vyznačují se velkou citlivostí a věrností spolu s oblibou v jídle a pití. Projevují se přátelsky a důvěřivě. Bývají u nich nápadná ústa. Doufají, že k nim informace přijdou sami, v tomto ohledu nejsou aktivní. Čekají, že vše přijde samo. Neumějí odporovat. Jsou závislí na autoritách.¹²¹

U vykořisťovatelské orientace opět pramen dobra leží vně. Nedokáží nic vytvořit bez cizí pomoci. Od předešlé orientace se liší tím, že nečekají, až něco od ostatních dostanou, ale snaží se to od nich získat pomocí lsti nebo násilí. Většinou se zamilují do někoho, kdo je již zadaný. Láká je láska založená na tom, že někomu někoho seberou. Stejně se projevuje i v oblasti schopností. Kradou myšlenky jiným, a pak je vydávají za vlastní. Nechtějí tvořit nové myšlenky, a to ani v případě, že je daný člověk nadmíru inteligentní. V každém případě se snaží někoho vykořistit. Příkladem vykořisťovatelské orientace je kleptomán. Lidé s touto orientací bývají často cyničtí a nedůvěřiví.¹²²

Lidé křečkovsky orientovaní nemají důvěru v nic nového. Jejich cílem je co nejméně vydat, a při tom co nejvíce získat pro sebe. Dychtí po tom „nahrabat“ co nejvíce peněz. U milovaného člověka se snaží o to, aby ho co nejvíce vlastnil. I oni se dají odlišit od ostatních určitými gesty a výrazy.¹²³ „Zatímco gesta receptivního typu jsou vybízející a zaoblená, gesta vykořisťovatelského typu agresivní a ostrá, jsou gesta křečkujícího typu hranatá, jako by tím chtěl zdůrazňovat hranice mezi sebou a okolním světem.“¹²⁴ Je pro něho typická pořádkumilovnost, vše musí být na svém

¹²⁰FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1999, s. 54.

¹²¹Tamt., s. 54.

¹²²Tamt., s. 55-56.

¹²³Tamt., s. 56.

¹²⁴Tamt., s. 57.

místě. Nebezpečné se mu proto jeví vše, co vypadá nečistě. Snaží se za každou cenu žít v pořádku a bezpečí.¹²⁵

„Spolu s novou oblastí trhu, která se vytvořila v posledních desetiletích, s ‚trhem osobností‘, se velmi rychle prosadila tržní orientace.“

¹²⁶ Spadají sem všichni lidé, všechny profese. Ty se od sebe liší, ale jsou si společné v tom, že všichni touží po úspěchu a uznání u lidí, kterým poskytují své služby.

Rozlišujeme trh osobní a zbožní. Každý by měl být ve své profesi kvalifikovaný a měl by se umět pohybovat na trhu. Tento fakt už z části zaručuje úspěch. A zde se začne projevovat osobnost člověka (zda je schopný či ctižádostivý), kterou musí mezi ostatními prosadit, doslova „prodat se“. Naráz se stává zbožím, ale i tím, kdo zboží prodává.

Podle Fromma tím, jak se společnost vyvíjí, udává trendy, určuje i to, jaká osobnost je momentálně nejvíce v módě.¹²⁷ Ten, kdo se objevuje v časopisech, je úspěšný. Fromm tvrdí, že nejlépe vystihuje úspěšnou osobnost postava ve filmu. Průměrný člověk má pak potřebu se co nejvíce podobat nějaké filmové hvězdě. Dodává si tím pocit, že může být aspoň z části tak uznávaný jako oni.

Lidé se neustále snaží o to, aby byli stále lepšími a úspěšnějšími, protože pokud se u nich dostaví neúspěch, klesne s ním i jejich sebevědomí. Člověk se najednou začíná od sebe odcizovat.¹²⁸ „Jak jeho schopnosti, tak i to, co mohou vytvořit, se mu odcizuje, stává se něčím odlišným od něho samého, něčím, co musí posuzovat a čeho musí využívat jiní; proto je jeho pocit identity právě tak labilní jako

¹²⁵FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1999, s. 57-58.

¹²⁶Tamt., s. 59.

¹²⁷Tamt., s. 59-60.

¹²⁸Tamt., s. 61-62.

sebehodnocení. Je určován sumou rolí, které člověk může hrát: „*Jsem takový, jaký si mne přejete mít.*“¹²⁹

Tržní orientace je speciální kategorií. Není pro ni důležitá individualita, není důležité, jaká osobnost se skrývá za onou rolí. Charakteristickým rysem se tady pro tuto orientaci stává prázdnota.¹³⁰

Nyní následuje obecná charakteristika **produktivního charakteru**. Na neproduktivní charakteristiku se dělala četná a podrobná studia, a tak se produktivní charakteristika stala jaksi opomíjenou. Fromm se převážně ztotožňuje při vysvětlování produktivního, plně rozvinutého charakteru s Freudem.

Freudovo učení o libidu přirovnává k produktivnosti. Charakter normálního, produktivního a zralého člověka nazývá Freud jako genitální charakter.¹³¹ „Freud ho definuje jako charakterovou strukturu, v níž orální a anální libido přišlo o své dominující postavení ve prospěch libida genitálního, které se orientuje na pohlavní spojení s příslušníkem druhého pohlaví. Freudův popis genitálního charakteru skýtá stěží víc než zjištění, že se jedná o charakterovou strukturu jedince, který se sexuálně a společensky normálně chová.“¹³² Říká, že, aby člověk přežil, musí produkovat. Má uplatňovat volně své schopnosti, především myšlení, které jsou jeho součástí. Měl by produktivně využívat své síly.¹³³

Člověk si nyní může snadněji představit, jak Freud a Fromm vnímají utváření charakteru. Charakter ve Frommově pojetí se formuluje zážitky a je do určitého stupně proměnný. Ve svém výkladu charakteru následuje v mnoha myšlenkách Freuda. Oba pojmají charakter dynamicky a shodují se na tom, že chování je podmíněné charakterovými rysy. Freud spojil utváření charakteru s pěti vývojovými stupni libida. Kdy

¹²⁹FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*, Aurora, Praha 1999, s. 62.

¹³⁰Tamt., s. 69.

¹³¹Tamt., s. 70.

¹³²Tamt., s. 70.

¹³³Tamt., s. 71.

v případě prvních tří vývojových stádií (orální, anální, falické) je pro člověka charakteristická závislost na druhé osobě, zejména na rodičích. Naproti tomu výsledkem zbylých dvou stupňů (latentní, genitální) je po všech stránkách zralá osobnost, která se má vyřešenou identifikaci s rodiči a stává se tak nezávislou.

Fromm základ utváření charakteru spatřuje ve způsobech, jakým se jedinec vztahuje ke společnosti. Tyto způsoby probíhají dvěma procesy, a to asimilací a socializací. Charakter rozděluje do dvou kategorií na neproduktivní a produktivní. Člověk s neproduktivním charakterem není schopný cokoliv produkovat a vše, co potřebuje, dostává od druhých buď pasivní, nebo aktivní formou. U tohoto charakteru rozlišuje čtyři typy orientace: receptivní, kořistnická, křečkovská, tržní. Druhá produktivní forma charakteru je typická pro člověka schopného vést svůj samostatný život. Není tedy již na nikom závislý a je schopný práce a rozumného myšlení, proto ho Fromm přirovná k Freudově poslednímu genitálnímu stupni vývoje psychiky.

U Junga kromě zmíněné typologie nenarážíme na nějaký, fázemi vyznačený vývoj života, jako je tomu u Freuda. Vývoj dítěte v dospělého jedince vidí jako pozvolný a vyvíjí se především prostřednictvím styku s životem. Dítě postupně zraje a dociluje celistvosti. Největší podíl na získání těchto vlastností má výchova.¹³⁴ Ale až samotné činy ukáží, jaký člověk vlastně je. Volí si vlastní cestu, kterou půjde. V důsledku toho, že si určí jinou cestu, jakou je konvence, ať už mravní, politická či sociální, přestává se plně rozvíjet a zříká se své celistvosti. Svůj rozvoj věnuje pouze nějaké metodě, ale ne sám sobě. Proto Jung vidí v konvenci jen jakousi nutnost. Je pouze pomůckou, ale ne ideálem, ke kterému má směřovat naše cesta.¹³⁵ Člověk si proto musí uvědomit své povolání, což je „iracionální faktor, který osudově pudí k emancipaci ze stáda a z cest,

¹³⁴JUNG, C. G., *Duše moderního člověka*, Atlantis, Brno 1994, s. 57.

¹³⁵Tamt., s. 60.

jež stádo vyšlapalo.“¹³⁶ Každý je jedinečný a má tak příležitost vyhnout se mase „normálních osob“ bez představitosti.

Všichni mají v sobě vrozený zákon, který mohou přede všemi následovat a dojdou tak k celistvosti osobnosti. Budou prožívat individuální život.¹³⁷

Jediný velký obrat v životě, jenž lze vymezit věkem jsou podle Junga roky na konci třicátých a někdy i začátkem čtyřicátých let. Tento zlom souvisí s vnímáním Ega. Do oněch čtyřicátých let člověk upřednostňuje vědomé Ego. V další etapě života se, ale obrací k syntéze nevědomých a vědomých procesů. Člověk tím vzdaluje pohled od materiálního vnímání světa k tomu vnitřnímu filosofickému či kulturnímu chápání.¹³⁸

Jung tedy vidí ve vývoji proces individualizace a sebeutváření. Celý proces nazývá cestou, kterou člověk spěje k celistvosti představující jedinečnost člověka, která je ukryta v každém z nás. Velkou změnu jedinec prožívá okolo čtyřicátých let, kdy se mění jeho pohled na svět.

¹³⁶JUNG, C. G., *Duše moderního člověka*, Atlantis, Brno 1994, s. 61.

¹³⁷Tamt., s. 64.

¹³⁸DRAPELA, J. V., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 37.

6 OCHRANNÉ MECHANISMY A PŘESOUVÁNÍ DUŠEVNÍ ENERGIE

Náplní této kapitoly je porovnání Freudových ochranných mechanismů spolu s Jungovým přesouváním duševní energie. Ochranné mechanismy a jejich funkce byly již zmíněny u popisu dynamického procesu nevědomí a dále i v kapitole „Utváření osobnosti“ v případě Freudova stupňovitého vývoje a v neposlední řadě souvisí s poslední kapitolou této práce, týkající se výkladu snů.

Tato kapitola představuje podrobnější popis složek ochranných mechanismů. Nejprve se zaměřuje na jejich obecnou charakteristiku a v dalších částech je pak zaměřena k jednotlivým obranným formám, porovnaných s Jungovými funkcemi.

Obranné mechanismy působí v nevědomé úrovni a slouží k odstranění nebezpečí, v podobě myšlenek a přání, které v člověku vzbuzují úzkost.¹³⁹ Úzkostí je myšlen „afektivní stav, tedy spojení určitých pocitů příslušejících k řadě slast – strast s příslušnými svobodnými inervacemi a jejich vjemy; že to je však pravděpodobně zároveň pozůstatek jisté významné události, dědičně v organismu zakotvený a přirovnatelný k hysterickému záchvatu, který se zakládá na individuálním prožitku.“¹⁴⁰ U obranných mechanismů se prováděly experimentální výzkumy, aby dokázaly jejich funkčnost, ty však přinesly jen nepřesvědčivé důkazy.¹⁴¹

Freud se zabýval nejčastějšími formami ochranných myšlenek, a to vytěsněním, sublimací, regresí a fixací.¹⁴²

¹³⁹ DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 26.

¹⁴⁰ FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 379.

¹⁴¹ FONAGY, P., TARGET, M., *Psychoanalytická teorie: perspektivy z pohledu vývojové psychologie*, Portál, Praha 2005, s. 52.

¹⁴² DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 26.

6.1 Vytěsnění

U některých pudových hnutí může dojít k tomu, že narazí na odpor. Odpor usiluje o to, aby se projevy pudových hnutí staly neúčinné, a tím se dostaly do stavu vytěsnění.¹⁴³ Vytěsnění se tedy nesnaží o zrušení pudových hnutí, pouze o odstranění jejich účinnosti.¹⁴⁴ „Příslušné vzruchy se přitom vytvářejí jako dříve, ale psychickými zábranami jsou odvráceny od dosažení cíle a vytlačeny na různé jiné cesty až se se projeví jako symptomy.“¹⁴⁵

Příčinou takového odporu jsou pudová hnutí, jejichž dosažené cíle způsobují nelibost.¹⁴⁶ Tato pudová hnutí představují většinou přání sexuální povahy či jiné nepříjemné myšlenky.¹⁴⁷ Což není možné, jelikož uspokojení pudů musí vždy způsobovat slast. Existuje tu tedy zvláštní pochod, kdy se slast spojená s uspokojením přetváří v nelibost.¹⁴⁸

Hnací silou takového vytěsněného obsahu je libido.¹⁴⁹ „V některých případech může vytěsněné pudové hnutí podržet své libidózní obsazení, může v oblasti Ono existovat dál beze změny, i když pod neustálým tlakem Já. Jindy, jak se zdá, je úplně likvidováno, přičemž jeho libido je definitivně převedeno v jiné dráhy.“¹⁵⁰ S případem takové likvidace se setkáváme u oidipovského komplexu. Ten není jen vytěsněn, ale právě přímo likvidován v oblasti Ono.¹⁵¹

Jak už bylo dříve zmíněno, k vytěsnění pravidelně dochází v období latence, kdy se sexuální pohnutky a zkušenosti vytěsní do

¹⁴³FREUD, S., *Spisy z let 1913-1917*, Psychoanalytické nakladatelství, Praha 2002, s. 221.

¹⁴⁴FREUD, S., *Spisy z let 1904-1905*, Psychoanalytické nakladatelství, Praha 2000, s. 117.

¹⁴⁵Tamt., s. 117.

¹⁴⁶FREUD, S., *Spisy z let 1913-1917*, Psychoanalytické nakladatelství, Praha 2002, s. 221.

¹⁴⁷DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 27.

¹⁴⁸FREUD, S., *Spisy z let 1913-1917*, Psychoanalytické nakladatelství, Praha 2002, s. 221.

¹⁴⁹DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 27.

¹⁵⁰FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*. Avicenum, Praha 1969, s. 384.

¹⁵¹Tamt., s. 384.

nevědomí. Následně se tento pojem objevuje i v kapitole o snech. Freud totiž ve snech spatřoval splnění vytěsněných přání.¹⁵²

„Často je nesnadné vytěsnění rozpoznat, protože příznaky, které vyvolává, nemají zřejmou souvislost se skutečným problémem. Osoba, která vytěsňuje ohrožující sexuální přání, může vykazovat podrážděnost, nedostatek soustředění nebo nedostatek ohledu na druhé. Příčina těchto příznaků je však, z pohledu většiny pozorovatelů, skryta.

Je pouze jediná účinná alternativa vůči vytěsnění: ujasnit si ohrožující materiál na vědomé úrovni, užít racionálního úsudku a učinit vyvážené rozhodnutí.“¹⁵³

Jung se v tomto případě zabývá přesouváním duševní energie, kde pracuje s pojmy vytěsnění, sublimace a symbolizace.¹⁵⁴ „Oproti vytěsnění ve Freudově teorii je jungovský pojem širší; nezaměřuje se výlučně na pudově podněcovaná přání či myšlenky. Vytěsnit lze myšlenky a přání s jakýmkoliv obsahem. Jung nepokládá vytěsnění za zdravý způsob přesouvání energie; vytěsněný obsah vyvolává nežádoucí napětí v nevědomí. Protože proudění energie z jednoho subsystému do druhého nic nebrání, nadbytečná energie z nevědomí bude pravděpodobně proudit do ego a ovlivní vědomé procesy.“¹⁵⁵

Jung též vydal dílo *Studie ke slovním asociacím*, o kterém byl přesvědčen, že je objektivním potvrzením Freudovy teorie o ochranném mechanismu vytěsnění.¹⁵⁶

¹⁵²STORR, A., *Freud*, Argo, Praha 1996, s. 39.

¹⁵³DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 27.

¹⁵⁴Tamt., s. 38.

¹⁵⁵Tamt., s. 38.

¹⁵⁶STEVENS, A., *Jung*, Agro, Praha 1996, s. 23.

6.2 Sublimace

„Pod pojmem sublimace se skrývá proces probíhající na objektovém libidu. Jeho funkce spočívá v zaměření sexuálního pudu na nějaký jiný nesexuální cíl.“¹⁵⁷ K tomu dospěje tím, že převede libido od sexuálního uspokojení do činnosti většinou z oblasti umění či vědy.¹⁵⁸ Tak dochází k podřízení jedince obecnému hodnocení společnosti. Společnost staví sexuální cíle, představující sobeckost, níže než cíle sociální.¹⁵⁹

„Tento proces je obvykle velmi účinný, protože se vyhýbá přímé srážce s libidem a užívá sexuální energie k tvůrčím účelům.“¹⁶⁰ Freud, ale pokládá umění a literaturu za sublimaci neuspokojeného libida. Pokud by bylo libido plně vybito, literatura i umění by zde existovaly zcela zbytečně. Umělci tráví zvláště většinu času aktivitami spojenými se sublimací, pak mají větší sklon k neurotickým potížím.¹⁶¹ Freud také tvrdí, že schopnost sublimace pudů je u žen oproti mužům mnohem menší, jelikož schopnost sublimace podléhá značnému osobnímu kolísání.¹⁶²

Jung rovněž pracuje s pojmem sublimace. Podobně jako u Freuda, jde o přesunutou energii, která je využita k hodnotovým účelům.¹⁶³ „Namísto přetížení psychického subsystému zatlačováním energie do nevědomí vede sublimace energii z méně socializovaného chování do společensky přijatelných či kulturně vyšších procesů.“¹⁶⁴

¹⁵⁷FREUD, S., *Spisy z let 1913-1917*, Psychoanalytické nakladatelství, Praha 2002, s. 144.

¹⁵⁸DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 27.

¹⁵⁹FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 246.

¹⁶⁰DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 27.

¹⁶¹STORR, A., *Freud*, Argo, Praha 1996, s. 93.

¹⁶²FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 412-413.

¹⁶³DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 38.

¹⁶⁴Tamt., s. 38.

6.3 Regrese a fixace

K procesu regrese dochází v případě, že „ohrožení patřící ke genitálnímu stádiu (dospělý člověk) příliš zesílí, ego má sklon dočasně regredovat k nižšímu stádiu, které bylo méně stresové. Jestliže se u někoho při vystavení silnému tlaku objevuje sklon nadměrně jíst či pít, hovoříme o regresi do orálního stádia. Regrese do análního stádia by znamenala, že člověk ve stresu bude ve svém každodenním životě projevovat sklon zanedbávat hygienické potřeby či pořádek.“¹⁶⁵

Regrese existuje ve dvou typech v případě vývoje libidózní funkce. Prvním je návrat k prvním libidózně sexuálními objektům vyznačujícím se incestní povahou. U druhého typu jde o navrácení sexuální organizace k nižšímu stádiu. Oba jsou přítomny u přenosových a mimo jiné také u narcistických neuróz.¹⁶⁶

„Zatímco regrese je dočasná, fixace je poměrně dlouhodobá. Lidé typicky regredují do téhož stádia, v němž jsou fixováni.“¹⁶⁷ Fixace a regrese jsou na sobě závislé.¹⁶⁸ „Čím silnější jsou fixace, k nimž došlo v průběhu vývoje, tím spíše se funkce vyhne vnějším nesnázím regresí až k oněm fixacím (...).“¹⁶⁹ Freud tento proces pro snadnější pochopení popisuje na příkladu s národy. „Představte si jen, že když určitý stěhující se národ zanechal na jednotlivých zastávkách své pouti silné oddíly, bude pro ty, kdo postupovali dál vpřed, snazší vrátit se v případě, že byli poraženi nebo že narazili na příliš silného nepřítele zase zpátky na tato místa. Ale nebezpečí jim bude hrozit tím spíše, čím větší počet jejich příslušníků takto cestou odpadl.“¹⁷⁰

¹⁶⁵ DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 27.

¹⁶⁶ FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 243-244.

¹⁶⁷ DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 27.

¹⁶⁸ FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 243.

¹⁶⁹ Tamt., s. 243.

¹⁷⁰ Tamt., s. 243.

Regrese jsou také charakteristické pro vysvětlování snů.¹⁷¹ Regrese „překládá nejenom naše myšlenky v primitivní vyjadřovací formu, nýbrž oživuje znovu i charakteristické rysy našeho prvotního duševního života, starou nadvládu vlastního Já, počáteční hnutí našeho sexuálního života, ba i náš starý intelektuální majetek, smíme-li takto chápat symbolický vztah.“¹⁷²

6.4 Symbolizace

„To, čím se Jung na rozdíl od Freuda zajímá, je proces symbolizace. Symbolizace je jiný užitečný prostředek, jak přesunout energii do přijatelnějšího počínání. Pudové impulsy jsou například převáděny do rituálních kmenových tanců nebo dokonce do náboženských obřadů, které užívají četných symbolů. Tímto procesem získává energií nabitý pud zástupné uspokojení a jeho síly ubývá. Civilizace sama je výsledkem četných symbolizací.“¹⁷³

V několika větách lze říci, že obranné mechanismy, jak již název napovídá, chrání Ego před stavem úzkosti, způsobeného nepříjemnými afekty a pudy. Takovou obrannou formou může být vytěsnění, neboli nevědomé potlačení nepříjemných vzpomínek většinou sexuální povahy. Vytlačený obsah, který je poháněn libidem může v některých případech způsobovat konflikt v psychice, projevující se neurotickými příznaky. Podle Junga je proces vytěsnění nebezpečný, jelikož může následně vyvolat napětí v nevědomí a zdůrazňuje, že vytěsnění může být jakýkoliv obsah nejen sexuální. U obranného procesu sublimace se Jung i Freud shodují na jeho funkci. Kdy jde o převedení nepříjemných motivů, po většinou ve Freudově podání sexuálních, do formy přijatelné pro společnost. Proces sublimace vede tedy člověka k tvůrčí činnosti, do které

¹⁷¹FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 154.

¹⁷²Tamt., s. 154.

¹⁷³DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 38.

vtiskne své nepřijatelné touhy. U další obranné formy, regrese, jde o návrat k dřívějšímu vývojovému stupni, který pro člověka nebyl tak psychicky náročný. S regresí souvisí fixace, proces mezi fixací a regresí lze chápat jako opakované vyžadování navrácení se k některému vývojovému stupni, aniž by byla prokázána účinnost tohoto navrácení. Poslední pojem symbolizace patří výlučně Jungovy a jde opět o převedení energie do snesitelnější formy. Zde se, ale jedinec zbavuje nepříznivých pudů například pomocí kmenového tance či náboženských obřadů.

7 SEN

Nauka o snech má v dějinách psychoanalýzy zvláštní místo. Je to krok, kdy se psychoterapeutický postup proměňuje v hlubinnou psychologii. Sen je společným tématem pro Freuda, Junga i Fromma.

Pro Freuda se sny staly velkou oporou při řešení doposud nepoznaných skutečností v oblasti neuróz a pomocníkem při potvrzení některých ne zcela jasných poznatků.¹⁷⁴ Nejprve se tedy snažil pomocí snů vysvětlit příčiny pacientova neurotická onemocnění. Až později bral sen jako univerzální lidský fenomén nevztahující se pouze na nemocné, ale i zdravé jedince. Podobně jako sny začal chápat i mýty a pohádky, což přineslo zlom ve zkoumání prehistorie člověka.¹⁷⁵ Jeho teorie a metoda výkladu snů byla publikována v díle *Výklad snů*.¹⁷⁶

Freud nazývá sny jako strážce spánku, kteří ho chrání před narušením. Tvrdí, že sny jsou ve skutečnosti splněním nevědomých přání a spojuje je pouze s iracionální složkou naší osobnosti.¹⁷⁷ S tím, i když se jím v tomto ohledu po mnoha stránkách inspiroval, nesouhlasí Fromm. Podle něho sen může být jak nejcennější a nejvyšší, tak i iracionální a nejnižší funkcí naší duše.¹⁷⁸

Každý sen podle Freuda poskytuje podněty a zkušenosti z minulého dne splynuté s nevědomím. Svoji snovou teorii se snaží potvrdit na mnoha příkladech. Mluví i o chybných snech pojmenovaných parapraxe. Jsou to vnější činy s nevědomými významy, a souvisí s chybnými úkony, „freudovským přeřeknutím“, nebo zapomenutím.¹⁷⁹

¹⁷⁴FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 331.

¹⁷⁵FROMM, E., *Mýtus, sen a rituál*, Aurora, Praha 1999, s. 16.

¹⁷⁶FREUD, S., *Výklad snů*, Nová tiskárna, Pelhřimov 2003.

¹⁷⁷DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 28.

¹⁷⁸FROMM, E., *Mýtus, sen a rituál*. Aurora, Praha 1999, s. 48.

¹⁷⁹DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 28.

Takové zapomenutí může být zapříčiněno tím, že danou věc, kterou si chce člověk vybavit má spojenou s úzkostí nebo vinou. Pokud při svém vyjádření člověk použije jiné slovo, než měl v úmyslu, přeřekl se. Znamená to, že uvnitř sebe měl nějaký názor, který nechtěl raději nahlas vyjádřit, ale antipatie k dané věci nebo člověku byla silnější a on aniž by si to uvědomil, řekl onen pro něho pravdivý poznatek.¹⁸⁰

Sny mají také svůj zjevný a skrytý význam.¹⁸¹ První pojem označuje to, co sen vypráví, tedy jeho obsah, druhý pojem označuje skrytý sen, neboli latentní snové myšlenky označují skrytý základ, ke kterému musíme postupně dospět.¹⁸² Proces, jímž dospějeme k tomuto latentnímu, pravému snu, popisuje Freud tímto stanoviskem „jestliže chceme sen vyložit, je třeba rozložit ho na více částí, aby se tak odstranila jeho částečná logická posloupnost. Poté bychom se měli pokusit ke každému prvku snu nalézt příslušné asociace a myšlenky, které nás napadají v tomto asociačním procesu a ty dosadit na místo prvků vystupujících ve snu. Jestliže, pak sestavíme myšlenky získané volným asociováním, dostaneme nový text, který má vnitřní soudržnost a logiku a který nám odhalí pravý význam snu.“¹⁸³

Freud rozlišuje denní sen, latentní, manifestní, poluční, telepatický, toužebný, trestající, trestající, typický, úzkostný, z nedočkavosti. Sen by měl vždy představovat splněná přání, a však jsou případy, kdy tomu tak není. U osob, které prožili nějaké trauma, například vojáci ve válce, těžko vyhodnotíme jejich traumatický sen jako vyplněné přání. Právě u traumatických neuróz sen z pravidla končí úzkostnými pocity. Funkce snu v těchto případech selhala. Další potíží jsou sny plné reprodukce infantilních scén. Kdy se člověku vybavují první vytěsněné sexuální zážitky z dětství, spojené s úzkostí a zákazy. Je otázkou, proč vůbec

¹⁸⁰FROMM, E., *Mýtus, sen a rituál*, Aurora, Praha 1999, s. 51.

¹⁸¹DRAPELA, V. J., *Přehled teorií osobnosti*, Portál, Praha 1997, s. 28.

¹⁸²FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 88-89.

¹⁸³FROMM, E., *Mýtus, sen a rituál*, Aurora, Praha 1999, s. 65.

vcházejí do života snů. Snad jde o nesplněná pudová přání poskytující po celý život energii snům.

Úkolem snů může být také vytvořit reprodukci špatných vzpomínek způsobem, z nelibého udělat libé, co bylo zakázané, promění v dovolené. Pokud bereme v potaz i poslední dva případy, je sen ve výsledku pouze pokusem o splnění přání.¹⁸⁴

Pro Junga je sen základním terapeutickým nástrojem v jeho práci.¹⁸⁵ „Psychologie snu nám otevírá cestu k obecné *srovnávací psychologii*, od níž očekáváme stejné pochopení pro vývoj a strukturu lidské duše, jaké nám přinesla srovnávací anatomie, pokud jde o lidské tělo.“¹⁸⁶

Při počátečních studiích byl Jung silně ovlivněn Freudem a s jeho koncepcí chápání snu souhlasil. Zanedlouho, ale narazil na jisté výhrady, které se daly přirovnat k výhradám celé jeho psychoanalýzy.¹⁸⁷ „Freud tvrdil, že sny utvářejí svůj zjevný obsah ze zbytků paměti pocházejících ze dvou zdrojů: z událostí předchozího dne a z dětství.“¹⁸⁸ Což Jung vnímal jako pravdivé, avšak v jeho teorii existoval ještě další zdroj, kolektivní nevědomí. Dále Freudovy vyčítal sexuální povahu snů, jakožto výjevy zakázaných přání. Sám ve snech spatřoval něco širšího, co sahá až k základním otázkám lidské existence.¹⁸⁹ Jung také reagoval na podstatu Freudových snů, že sny představují splnění přání. Okomentoval toto tvrzení slovy „sen je spontánní sebezobraznění aktuálního stavu nevědomí v symbolické formě.“¹⁹⁰ Jejich názory se střetávají i v případě, kdy Freud přichází s myšlenkou, že důvodem obtížného odhalování

¹⁸⁴FREUD, S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*, Avicenum, Praha 1969, s. 345.

¹⁸⁵JUNG, C. G., *Analytická psychologie a její teorie a praxe*, Academia, Praha 1993, s. 93.

¹⁸⁶JUNG, C. G., *Člověk a duše*, Academia, Praha 1995, s. 54.

¹⁸⁷STEVENS, A., *Jung*, Agro, Praha 1996, s. 107.

¹⁸⁸Tamt., s. 107.

¹⁸⁹Tamt., s. 107.

¹⁹⁰JUNG, C. G., *Člověk a duše*, Academia, Praha 1995, s. 56.

smyslu snu spočívá v jeho přestrojení, způsobeného cenzorem snu. Podle Junga potíže vznikají z jejich nevědomé povahy.¹⁹¹

Jung nakládá se snem, jako by to byl text, kterému ne zcela rozumí, například latinský, řecký nebo text sanskrtský, kde jsou pro něj některá slova doposud neznámá nebo je text neúplný a on pouze užívá obyčejnou metodu, které by využil kdejaký filolog při čtení takového textu. Myslí si, že sen nic nesnaží utajit, my jen pouze nerozumíme jeho jazyku.¹⁹² Člověk se tedy musí naučit mluvit jazykem nevědomí a pochopit jeho četnou symboliku.¹⁹³

Jung pro výklad snů používá dvě metody a to ideu asociací, kdy člověka nechá vyprávět jeho sen a poté ho přinutí k asociaci symbolů v jeho snu. Jung sbírá informace o těchto asociacích a následně je interpretuje. U druhé metody se pokoušel získat od zkoumaného člověka asociace a zkusmo se pokusil vyložit jejich individuální význam. A aby porozuměl hlouběji snu, bral v potaz i podobnost s archetypy. Proto, pokud se ve snu vyskytovaly například pohádkové motivy, naznačovaly pacientovy archetypický základ, což mělo na člověka proměňující účinek.¹⁹⁴

Jung se snaží dokázat, že sny jsou nepostradatelné, jelikož nám napomáhají k přizpůsobení našeho života. Sny mají funkci vyvažovat omezení vědomí a přispívat k procesu individuace.¹⁹⁵ „Sny vyjadřují vnitřní stav psyché tak, aby se dostal do vědomí, a jedinec ho mohl integrovat, čímž slouží ke kompenzaci toho, co chybí v našem vědomí.“¹⁹⁶ Na tyto poznatky se přišlo při dlouhodobém studiu série snů u jednoho člověka.

¹⁹¹HOPCKE, R. H., *Průvodce po sebraných spisech C. G. Junga*, Nakladatelství Tomáše Janečka, Brno 1994, s. 26.

¹⁹²JUNG, C. G., *Analytická psychologie a její teorie a praxe*, Academia, Praha 1993, s. 93.

¹⁹³HOPCKE, R. H., *Průvodce po sebraných spisech C. G. Junga*, Nakladatelství Tomáše Janečka, Brno 1994, s. 26.

¹⁹⁴Tamt., s. 26-27.

¹⁹⁵STEVENS, A., *Jung*, Agro, Praha 1996, s. 85.

¹⁹⁶HOPCKE, R. H., *Průvodce po sebraných spisech C. G. Junga*, Nakladatelství Tomáše Janečka, Brno 1994, s. 27.

„V sériích snů lze vidět, jak se sada osobních a archetypických symbolů vyvíjí, mění a vzájemně reaguje s jinými snovými symboly.“¹⁹⁷ Dalším podkladem pro tvrzení, že sny mají zásadní smysl, je jejich existence. Existují zde přes sto třicet pět miliónů let a neobjevují se jen u lidí, ale i u zvířat. Těm sny napomáhají přežít a dávají jim prostředky k uskutečnění základního vzorce jejich životního cyklu.¹⁹⁸

Mimo funkci kompenzace mají sny i další funkce, například věštecké nebo prospektivní, které poskytují informace, jež nejde vnímat pěti smysly.¹⁹⁹

Jung také upozorňuje na to, že sen má pro každého jinou hodnotu. U primitivů sen představuje něco vyššího, co lze jen těžko svým významem odlišit od skutečnosti.²⁰⁰ Dokonce tito lidé z Afriky tvrdí, že pouze velcí lidé jako jsou kouzelníci a náčelníci mohou mít velké sny.²⁰¹ Naopak kulturní lidé nepřikládají snům nijak zvláštní důležitost. Existují ale výjimky, kdy někteří jedinci ve snech spatřují něco zvláštního a vnímají je jako vnuknutí.²⁰² „Lidé by neměli podceňovat obvyklé sny, které se zdají být absolutně nesmyslné.“²⁰³

Fromm se také vyjadřuje k problematice snů. Napsal knihu *Mýtus, sen a rituál*, ve které se vyjadřuje k symbolice jazyka a v mnoha případech pracuje s poznatky Sigmunda Freuda a zejména s jeho knihou *Výklad snů*.²⁰⁴

Fromm spánek považuje za jinou formu existence. Říká, že sny jdou mimo prostor a čas a nejsou logicky řízené. Proto Fromm, každého

¹⁹⁷HOPCKE, R. H., *Průvodce po sebraných spisech C. G. Junga*, Nakladatelství Tomáše Janečka, Brno 1994, s. 28.

¹⁹⁸STEVENS, S., *Jung*, Agro, Praha 1996, s. 85.

¹⁹⁹HOPCKE, R. H., *Průvodce po sebraných spisech C. G. Junga*, Nakladatelství Tomáše Janečka, Brno 1994, s. 27.

²⁰⁰JUNG, C. G., *Člověk a duše*, Academia, Praha 1995, s. 54.

²⁰¹Tamt., s. 56.

²⁰²Tamt., s. 53.

²⁰³JUNG, C. G., *Analytická psychologie a její teorie a praxe*, Academia, Praha 1993, s. 96.

²⁰⁴FROMM, E., *Mýtus, sen a rituál*, Aurora, Praha 1999, s. 7.

snícího člověka považuje za tvůrce světa, autora děje. Ten proniká do dávných vzpomínek uchovaných v paměti.²⁰⁵

Fromm ve snech vidí podobnost s mýty. Oba dva nás stejně udivují, oba dva jsou cizí našemu myšlení a především oba jsou vykládány symbolickým jazykem.²⁰⁶ Podobně jako u Junga. „Symbolický jazyk je jazyk, ve kterém jsou vnitřní zážitky, city a myšlenky vyjádřeny tak, jako kdyby byly smyslovou zkušeností vnějšího světa. Je to jazyk, který má logiku odlišnou od běžné logiky, kterou používáme za dne, logiku, ve které nevládnou čas a prostor, nýbrž intenzita a asociace. Je to jediný univerzální jazyk, jaký kdy lidstvo vyvinulo a který je stejný ve všech kulturách v průběhu dějin. Je to jazyk jakoby s vlastní gramatikou a syntaxí, jazyk, jemuž člověk musí porozumět, chce-li rozumět smyslu mýtu, pohádek a snů.“²⁰⁷

A i když se v dnešní době k výzkumu mýtů a snů navrácí mnoho psychoanalytických škol, setkáváme se, stále častěji, s problémy zahalující jejich poznání. Každý uznává pouze svůj symbolický výklad jazyka a nelze, tak poznat jeho mnohostrannost.²⁰⁸

Fromm také zdůrazňuje biologickou a psychologickou funkci spánku a bdění spolu s jejich doprovodnými stavy. Pokud člověk bdí, jeho hlavním úkolem je přežít. Musí se řídit časem a prostorem a tedy i jeho myšlenky jsou těmto dvěma veličinám podřízené. Člověk se musí bránit nástrahám okolí a při tom si prostředí kolem sebe utvářet pro vlastní potřeby.

Ve spánku je člověk svobodnější. Může se zabývat pouze sám sebou a nehledět stále na vnější svět kolem sebe zahrnující nástrahy, práci, zvládání úkolů. Ve spánku se člověk podobá mrtvole nebo andělovi,

²⁰⁵FROMM, E., *Mýtus, sen a rituál*, Aurora, Praha 1999, s. 12.

²⁰⁶Tamt., s. 13-14.

²⁰⁷Tamt., s. 14-15.

²⁰⁸Tamt., s. 16.

jelikož se k nim neváže zákon reality, vztahují se k němu ony jiné již zmíněné logické zákony. Tyto dva světy, svět bdění a svět spánku vystupují jako dva protipóly lidské existence. Když se jedinec probudí, snaží se vzpomenout na svůj sen, ten se mu může jevit jen podobě útržků.²⁰⁹ Z toho vyplývá podstata nevědomí. Nevědomí člověk vnímá jako ducha, na kterého si nelze snadno vzpomenout. V případě, že lidé spí, svět dne je pro ně stejně tak i nevědomý, jako v situaci, kdy bdí a chtějí si vybavit sen z předešlé noci. Existují tedy různé stavy naší existence, kdy jednou jde o stav vědomí, jindy nevědomí.²¹⁰

Sny lze, v zásadě, považovat za nepostradatelné v odhalování nevědomí jedince. Sen pro Freuda znamená oporu při získávání či ověřování informací o příčinách onemocnění pacienta. Vnímá sny jako nesplněná přání, ale přiznává i případy, kdy sen nepředstavuje touhu po něčem slastném a symbolizuje prožité trauma. Podle toho, s jakou obtížností lze rozeznat obsah snu, rozlišuje zjevné a skryté významy snů. Sen má také v jeho podání funkci reprodukční, kdy zlé vzpomínky přetváří v přijatelnější pro jedinceovu psychiku.

U Junga při studiích snu vznikají jisté neshody mezi jeho a Freudovými názory. Nesouhlasil s jeho povahou, podstatou a odhalováním snů. Pro odkrytí významu snu používá především ideu asociace. Snaží se mimo jiné dokázat v několika bodech nepostradatelnou stránku snu a pracuje s tím že, sen má pro každého jinou hodnotu.

Fromm, je jako, Jung zpočátku inspirován Freudovými myšlenkami. Spánek považuje za jinou formu existence a ve snech nachází podobnost s mýty. To, co ho v další řadě spojuje s Jungem je poznatek, že sny jsou psány symbolickým jazykem, kterému se musí naučit porozumět, aby pochopil jeho smysl. Fromm se také zaměřuje na rozdíl mezi funkcemi

²⁰⁹FROMM, E., *Mýtus, sen a rituál*, Aurora, Praha 1999, s. 31-32.

²¹⁰Tamt., s. 33.

bdění a spánku, ty vnímá jako různé stavy existence, které se navzájem vnímají jako nevědomé stavy.

8 ZÁVĚR

V této práci jsem se pokusila o porovnání některých stěžejních bodů Freudovy, Jungovy a Frommovy teorie osobnosti, které se v mnoha případech různí.

Začátek práce jsem věnovala přiblížení teorie psychoanalýzy. Tím jsem chtěla objasnit počátky teorie Sigmunda Freuda a následně nastínit směry, které se v návaznosti na tyto myšlenky utvářely a jejich představiteli byli právě Carl Gustav Jung a Erich Fromm. Následně jsem se zabývala jednotlivými kapitolami, představující vždy jedno téma, u něhož docházelo k návaznostem nebo odlišnostem mezi představiteli. Vodítkem se mi stal Freud, jelikož z jeho poznatků vycházel Jung i Fromm.

V kapitole Nevědomí mi šlo o rozlišení Freudova a Jungova pohledu na tuto tajuplnou složku struktury osobnosti. Oba dva se k této problematice obsáhle vyjadřují. Jungovo pojetí je přesto širšího rázu. Rozděluje nevědomí na kolektivní a osobní nevědomí a tím mu dává mnohem hlubší charakter. I jejich vnímání nevědomí se liší. Jung v něm vidí pozitivní složku na rozdíl od Freuda, který ho považuje za ‚odpadkový koš‘ s nepříjemným obsahem.

Podobně se neúplně shodují i u popisu struktury osobnosti a to nejen v počtu složek tvořících systém osobnosti, ale i procesy a vztahy, které mezi nimi panují. U Freuda i Junga lze hovořit o složce Já nebo *komplexu já* stojící za vědomou částí či o složkách zastupující nevědomí. Fromm ale přistupuje k struktuře z jiného hlediska. Osobnost vnímá jako celek zděděných a získaných vlastností, které odpovídají charakterově temperamentu a charakteru. Při výkladu temperamentu naráží na Junga a jeho typologii. Ta se mu zdá nevhodná. Naopak v případě utváření charakteru sympatizuje s Freudem a jeho duševním vývojem, jelikož se

oba shodují na jeho dynamické povaze a charakterových rysech podmiňujících chování. V neposlední řadě jsem se snažila upozornit na různé typy psychických reakcí chránící osobnost v situaci ohrožení, nejen proto, že se jimi zabýval Freud a jeho následovatelé, ale také pro ujasnění jejich významu, jelikož se některé z nich několikrát objevily v mé práci.

Posledním bodem tohoto textu se stala nauka o snech. Zejména z důvodu, že napomáhá odhalit nevědomí jedince a je tak nepostradatelnou složkou Freudovy, Jungovy a Frommovy teorie. Jung i Fromm jsou zpočátku inspirováni Freudovým výkladem snů. Postupně při svých bádání ale docházeli k odlišným názorům. Jung se neztotožňoval s Freudovým názorem, že sen představuje pouze splněná přání, a snažil se dokázat jejich širší rozsah. Rozcházel se spolu i v případě povahy a odhalování snů. Fromm vycházel z Freudova díla *Výklad snů* a především se zajímal o podobnost mezi sny a mýty. Snažil se o připomenutí jejich zapomenuté řeči, kterou se jedinec musí naučit, aby pochopil jejich význam. V tom se shoduje s Jungem a jeho názorem, že sny jsou psané symbolickým jazykem. Nakonec se u Frommova pojetí krátce zmiňují o rozdílu mezi bděním a spánkem.

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

DRAPELA, J. V., *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-1347.

FONAGY, P., TARGET, M., *Psychoanalytická teorie: perspektivy z pohledu vývojové psychologie*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-993-3.

FREUD, S., *Spisy z let 1904-1905*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 2000. ISBN 80-86123-16-2.

FREUD, S., *Spisy z let 1913-1917*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 2002. ISBN 80-86123-18-9.

FREUD S., *Vybrané spisy. [Díl] 1, Přednášky k úvodu do psychoanalýzy. Nová řada přednášek k úvodu do psychoanalýzy*. Praha: Avicenum, 1991. ISBN 80-201-0225-6.

FREUD, S., *Výklad snů*. Pelhřimov: Nová tiskárna, 2003. ISBN 80-86559-16-5.

FROMM, E., *Člověk a psychoanalýza*. Praha: Aurora, 1997. ISBN 80-85974-18-5.

FROMM, E., *Mýtus, sen a rituál*. Praha: Aurora, 1999. ISBN 80-85974-70-3.

FROMM, E., *Umění milovat*. Praha: Simon and Simons Publishers, 1997. ISBN 80-85637-26-X.

HOPCKE, R. H., *Průvodce po sebraných spisech C. G. Junga*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1994. ISBN 80-900802-9-4.

JACOBI, J. S., *Psychologie. C. G. Junga*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1992.

JUNG, C. G., *Analytická psychologie a její teorie a praxe*. Praha: Academia, 1993. ISBN 80-200-0480-7.

JUNG, C. G., *Člověk a duše*. Praha: Academia, 1995.
ISBN 80-200-0543-9.

JUNG, C. G., *Duše moderního člověka*. Brno: Atlantis, 1994.
ISBN 80-7108-087-X.

JUNG, C. G., Výbor z díla. III., Osobnost a přenos. Brno: Nakladatelství
Tomáše Janečka, 1998. ISBN 80-85880-18-0.

NAKONEČNÝ, M., *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia, 1998.
ISBN 80-200-0628-1.

PLHÁKOVÁ, A., *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academie, 2005.
ISBN 80-200-1387-3.

STEVENS, A., *Jung*. Praha: Argo, 1996. ISBN 80-7203-012-3.

STORR, A., *Freud*. Praha: Argo, 1996. ISBN 80-85794-93-4.

10 RESUMÉ

In this Bachelor thesis I tried to compare some of the key points of Freud, Jung and Fromm's theory of personality which are in many cases different.

The introductory part of the thesis is focused on approximation theory of psychoanalysis. Thus I tried to explain the beginnings of the theory of Sigmund Freud and then outline the directions that shaped in response to these ideas, and their representatives were the Carl Gustav Jung and Erich Fromme. Then I looked at the different chapters, each representing one topic for which there were links or differences between their representatives. As a guideline I chose Freud because his knowledge inspired Jung and Fromm.

In the first chapter called Unconscious I have dealt with the resolution Freud and Jung's view of this mysterious component of personality structure. I also wanted to bring their differences in the actual description of personality structure with Fromm's completely different approach. Finally, I tried to highlight the different types of psychological reactions protecting personality in danger situations, not only because Freud and his followers dealt with them, but also to clarify their meaning, because some of them appeared several times in my bachelor thesis. The last point of this text is focused on the science of dreams. In particular it is from the reason, because it helps to reveal the unconscious of an individual and is thus an essential component of Freud, Jung and Fromm's theory.

